

Erratum

Datum: 29 september 2016

PBL/CBS Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2016-2040

Ondanks de zorgvuldigheid waarmee deze publicatie is samengesteld, is er toch achteraf een onvolkomenheid geconstateerd.

Onze excuses hiervoor. De belangrijkste wijziging is dat grafiek 8.1.1 (ondergrens) is vervangen en dat de eerste alinea van paragraaf 3.4 is aangepast. Verder hebben er nog enkele kleine wijzigingen plaatsgevonden die geen betrekking hadden op de cijfers.

Bevolkingstrends

PBL/CBS Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2016-2040: sterke regionale verschillen

Planbureau voor de Leefomgeving

2016 | 08

**Niels Kooiman,
Andries de Jong,
Corina Huisman,
Coen van Duin en
Lenny Stoeldraijer**

Inhoud

1. Inleiding	2
2. Recente ontwikkelingen en veronderstellingen	3
2.1 Buitenlandse migratie	3
2.2 Binnenlandse migratie en woningbouw	6
2.3 Geboorte en sterfte	9
2.4 Huishoudensdynamiek	10
3. Bevolkingsgroei en -krimp	11
3.1 Sterkste bevolkingsgroei in de Randstad en Brabant, krimp aan de randen van Nederland	12
3.2 Grotere gemeenten blijven groeien, kleinere gemeenten vaker krimp of stabilisatie	14
3.3 Vier grote steden groeien sterk, vooral door natuurlijke aanwas en immigratie	15
3.4 Uiteenlopende ontwikkelingen in middelgrote steden	18
4. Ontwikkeling van het aantal huishoudens	19
4.1 Toename aantal huishoudens in bijna alle regio's	20
4.2 Meeste extra huishoudens in noordvleugel Randstad	22
5. Vergrijzing	24
5.1 Relatief veel ouderen aan de randen van het land	24
5.2 Jonge steden, oude dorpen	25
6. Ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking	27
6.1 Potentiële beroepsbevolking krimpt tot 2030 alleen in enkele grensregio's	27
6.2 Na 2030 sterke afname in grote delen van Nederland	28
7. Ontwikkeling van het aantal basisschoolleerlingen	28
7.1 Dip in het aantal basisschoolleerlingen	29
7.2 Sterkste daling aantal basisschoolleerlingen in Noord-Nederland	29
7.3 Meer basisschoolleerlingen in grote steden, minder op het platteland	31
8. Onzekerheid	32
8.1 Onzekerheid over de bevolkingsgroei	33
8.2 Onzekerheid over de ontwikkeling van het aantal huishoudens	35
Literatuur	37

1. Inleiding

In september 2016 is voor de zesde keer de Regionale bevolkings- en huishoudensprognose van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) verschenen. Deze prognose geeft een beeld van de ontwikkeling van de Nederlandse bevolking per gemeente naar leeftijd en geslacht. Ook schetst het de toekomstige ontwikkeling van het aantal huishoudens naar type. Daarnaast omvat de prognose de componenten van de bevolkingsgroei (geboorte, sterfte, buitenlandse en binnenlandse migratie) en overgangen tussen huishoudensposities. Veronderstellingen over de netto groei van de woningvoorraad vormen daarnaast een belangrijke ingrediënt van de prognose. De nieuwe regionale prognose beschrijft de periode 2017–2040. Cijfers en andere informatie kunnen worden gevonden op de thema-site van het PBL (PBL, 2016) en op StatLine van CBS.

De Regionale bevolkings- en huishoudensprognose is door samenwerking tussen het PBL en CBS tot stand gekomen. Deze prognose wordt elke drie jaar (voorheen twee jaar) uitgebracht en geeft een samenhangend toekomstbeeld van de ontwikkelingen op het gebied van bevolking en huishoudens in alle gemeenten. Deze regionale prognose is een update van de regionale prognose die het PBL en CBS in 2013 uitbrachten. In deze update is, op nationaal niveau, uitgegaan van de nieuwe nationale (Kern)bevolkings- en Huishoudensprognose van CBS die in 2015 zijn uitgebracht (Van Duin et al., 2015; Van Duin et al., 2016). In de nieuwe regionale prognoses zijn de ontwikkelingen in geboorte, sterfte, internationale migratie, verhuizingen en huishoudenovergangen tot 2016 verwerkt. Daarnaast zijn de veronderstellingen over de netto groei van de woningvoorraad bijgewerkt op basis van de meest recente gegevens.

De regionale prognose heeft als doel de meest waarschijnlijke toekomstige ontwikkeling weer te geven. De werkelijke toekomstige ontwikkelingen zullen hier in meer of mindere mate van afwijken. De toekomstige regionale ontwikkelingen van de componenten van de bevolkingsgroei en de huishoudensvorming en –ontbinding worden gekenmerkt door een grote onzekerheid. Daarom hebben het PBL en CBS in deze editie van de prognose voor het eerst ook op regionaal niveau de onzekerheid in beeld gebracht. Hiertoe is de zogenaamde stochastische regionale prognose ontwikkeld en doorgerekend: die levert onzekerheidsintervallen op welke een indicatie geven van de betrouwbaarheid van de prognose. Hierover zal in 2017 een technisch achtergrondartikel verschijnen. Bij deze regionale prognose worden uitsluitend de onder- en bovengrens van het 67%-onzekerheidsinterval gepresenteerd. Een andere vernieuwing is dat bij deze editie over de middelgrote en kleinere gemeenten een uitgebreidere set van prognosegegevens wordt vrijgegeven.

In dit artikel worden de belangrijkste uitkomsten van de prognose, namelijk de regionale verschillen in de ontwikkeling van de bevolking, het aantal huishoudens, het aandeel 65-plussers, de potentiële beroepsbevolking en het aantal basisschoolleerlingen beschreven. In paragraaf 2 worden enkele recente ontwikkelingen en de veronderstellingen besproken die van belang zijn voor de Regionale bevolkings- en huishoudensprognose van het PBL en CBS. Ten slotte wordt ingegaan op de onder- en bovengrens van het 67%-onzekerheidsinterval.

In het artikel worden voor de regionale indeling zowel COROP-gebieden als gemeenten aangehouden. Gemeenten zijn het meest gedetailleerde niveau waarop cijfers beschikbaar

zijn. De nadruk ligt op de periode 2015–2030. In de jaren na 2030 speelt de onzekerheid een grotere rol. Dit komt mede doordat er voor deze periode meestal nog geen concrete woningbouwplannen zijn opgesteld. De prognose krijgt hierdoor voor de lange termijn meer het karakter van een trendscenario: een beschrijving van wat er zou gebeuren als de ontwikkelingen van de voorgaande periode zich ongeveer op dezelfde manier zouden doorzetten.

2. Recente ontwikkelingen en veronderstellingen

De regionale prognose wordt berekend met het model Projecting population Events At Regional Level (PEARL). De methodiek van de prognose is beschreven in onder meer De Jong et al. (2005) en De Jong et al. (2007). Als input dienen veronderstellingen op nationaal en regionaal niveau. Op nationaal niveau zijn de veronderstellingen over geboorte, sterfte, immigratie en emigratie en de overgangen tussen huishoudensposities gelijk aan die van de Kernprognose bevolking en de Huishoudensprognose van CBS (Van Duin et al., 2015; Van Duin et al., 2016). Daarnaast zijn er veronderstellingen over de regionale ontwikkelingen opgesteld en ook over de binnenlandse migratie en de woningbouw per gemeente. De belangrijkste veronderstellingen en recente ontwikkelingen worden hier kort besproken.

2.1 Buitenlandse migratie

Eén van de meest opvallende bevolkingsontwikkelingen van de afgelopen jaren was de sterke toename van de immigratie, vooral als gevolg van een uitzonderlijk sterke stijging van de asielmigratie. Onrust op meerdere plekken in de wereld heeft ervoor gezorgd dat grote groepen mensen hun thuisland verlieten. Voor Nederland betekende dat in 2014 en 2015 een behoorlijke toename van het aantal mensen, vooral uit Syrië en Eritrea, dat in Nederland asiel aanvraagde. Het relatief grote aantal asielverzoeken is terug te zien in het aantal inschrijvingen van onder andere Syriërs en Eritreërs bij verschillende gemeentes. Het aantal asielmigranten in Nederland steeg daardoor van 6 duizend in 2011 naar 13 duizend in 2014 en naar schatting 18 duizend in 2015. Overigens zijn niet alle asielzoekers tevens asielmigranten (zie kader).

Asielzoekers en asielmigranten

Niet alle asielzoekers zijn asielmigranten. Van immigratie is pas sprake als een asielzoeker in een Nederlandse gemeente wordt ingeschreven in de Basisregistratie personen. Dat mag pas als een verblijfsvergunning is toegekend of, als de procedure langer duurt, een half jaar na indiening van het asielverzoek. Als een verblijfsvergunning is verstrekt, mag de asielzoeker tot drie maanden daarna een aanvraag indienen om gezinsleden op grond van dezelfde verblijfsvergunning naar Nederland te laten komen. Wordt deze aanvraag toegekend, wat momenteel tot zes maanden kan duren, dan mogen deze gezinsleden tot drie maanden

na toekenning van de aanvraag naar Nederland reizen. Deze gezinsleden, de zogenoemde nareizigers, gelden ook als asielmigranten.

CBS heeft in de nationale kernprognose van 2015 expliciet rekening gehouden met deze veranderingen en de migratieveronderstellingen daarop aangepast (Van Duin et al., 2015). Voor 2016 worden bijna 70 duizend asielmigranten verwacht en voor 2017 ruim 60 duizend. In 2018 volgt een halvering, waarna het aantal asielmigranten geleidelijk afneemt. Vanaf 2023 gaat de kernprognose uit van een structureel niveau van 8 duizend asielmigranten per jaar. Omdat de Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2016–2040 consistent is met de kernprognose van CBS, werken de verwachte ontwikkelingen volgens de nationale prognose ook in de huidige regionale prognose door.

Van oudsher komen immigranten relatief vaak in de grote steden terecht. Daarnaast blijkt dat veel migranten zich sinds kort in de omgeving van grote steden vestigen. In de stedelijke regio's zijn de kansen op een baan het grootst en ook zijn er veel onderwijsinstellingen te vinden. Bovendien is hier al een gemeenschap van mensen met dezelfde herkomst. In de regionale bevolkingsprognose vestigen immigranten zich dan ook relatief vaak in de grote steden en het ommeland. Omdat de immigratie in Nederland in de meest recente jaren en ook in de nabije prognosejaren sterk samenhangt met asielmigratie, is er momenteel juist sprake van een afwijkend vestigingspatroon. Het zijn juist gemeenten in meer landelijk gelegen gebieden, maar wel met een opvangcentrum en/of aanmeldcentrum voor asielzoekers, waar veel immigranten in 2015 terecht zijn gekomen.

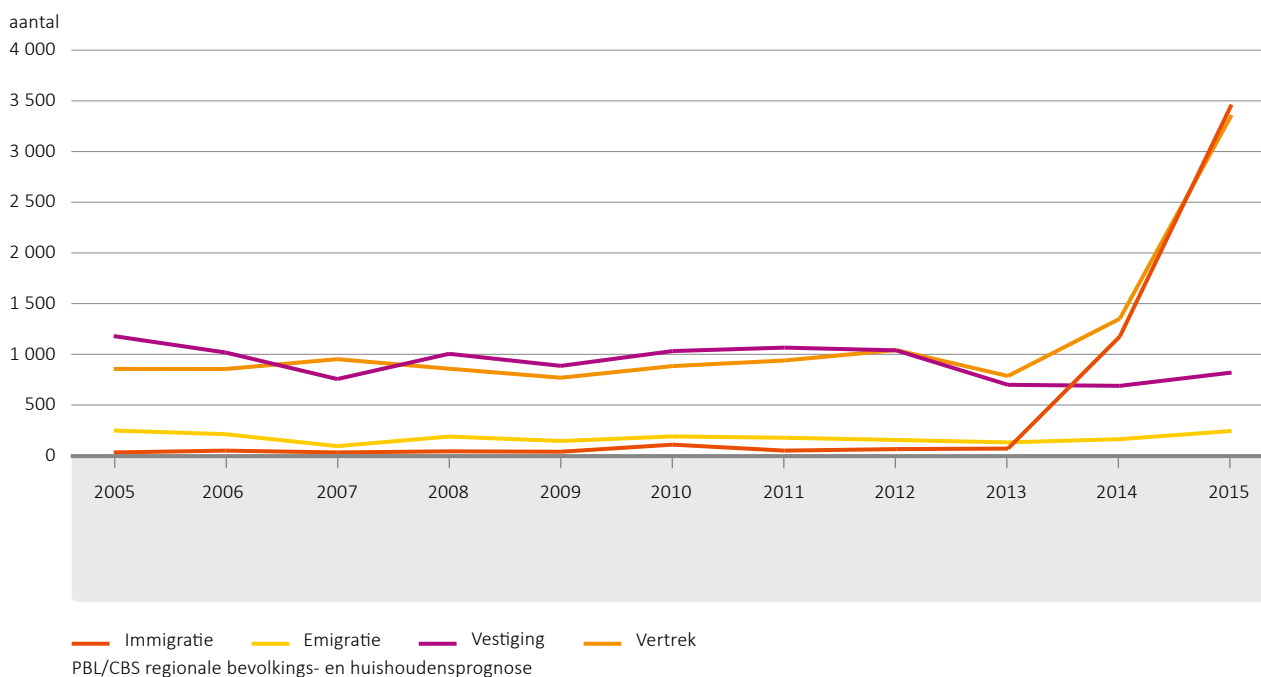
Uit de hogere binnenlandse migratiecijfers blijkt dat asielmigranten zich vervolgens verder verspreiden over Nederland. Juist gemeenten met een groot aantal immigranten kennen tevens een groot aantal vertrekkers. Uit Sluiter en Linden (2010) blijkt dat vluchtelingen die tussen 1998 en 2000 naar Nederland kwamen, zich in de meeste gevallen aanvankelijk in gebieden met asielzoekerscentra vestigden. In de jaren erna verhuisden ze vaak naar de grote en middelgrote steden. Zo is tussen 1998 en 2008 ongeveer de helft van de vluchtelingen verhuisd naar de 31 grootste gemeenten.

In de kern Ter Apel, gelegen in de gemeente Vlagtwedde, ligt een van de grootste asielzoekerscentra (AZC) van Nederland. De gemeente Vlagtwedde staat hierdoor 'model' voor de effecten van asielmigratie op de bevolkingsgroei; om die reden wordt hieronder nader op deze gemeente ingegaan. Verspreid over Nederland zijn soortgelijke ontwikkelingen te zien in diverse andere (plattelands)gemeenten met een opvang- en/of aanmeldcentrum voor asielzoekers, maar wel in minder sterke mate. Grafiek 2.1.1 laat zien hoe de buitenlandse en binnenlandse migratiestromen zich het afgelopen decennium hebben ontwikkeld. Tot 2014 verliepen de stromen min of meer stabiel. Vanaf 2014 stijgen zowel de immigratie als het binnenlandse vertrek zeer sterk. De emigratie en binnenlandse vestiging blijven min of meer constant. In de regionale prognose is een belangrijke vraag in hoeverre deze sterke afwijking in de trends zich in de toekomst doorzet. Hierbij is het van belang om te kijken naar de nationale CBS-(kern)prognose. Volgens deze prognose zal de piek in de immigratie voortduren in 2016 en 2017 en daarna in snel tempo terugvallen naar het niveau van weleer. Aangezien de regionale prognose consistent is met de nationale prognose, is ervoor gekozen deze veronderstelling ook in de regionale prognose te hanteren. Als extra veronderstelling is daarbij gehanteerd dat een groot gedeelte van de extra bevolkingsgroei in

kleinere gemeenten door asielmigratie van tijdelijke aard is: uiteindelijk zullen deze mensen grotendeels verhuizen naar andere gemeenten in Nederland. Concreet betekent dit dat het binnenlands vertrek naar verwachting aanzienlijk groter zal zijn in de jaren 2016 en 2017, om daarna geleidelijk weer terug te keren naar het voormalig niveau. Uit eerder onderzoek naar binnenlands verhuisgedrag van allochtonen (Van Huis en Nicolaas, 2000) bleek ook dat asielzoekers die een verblijfsvergunning krijgen, verhuizen naar plaatsen waar relatief veel landgenoten wonen. Dat is doorgaans vooral in de grote steden.

Voor de bevolkingsgroei van Vlagtwedde betekenen de gehanteerde veronderstellingen dat het inwonertal tot en met 2017 extra zal groeien als gevolg van de migratiestromen, maar niet zo veel als de hoge immigrantenaantallen doen vermoeden. Vanaf 2018 ligt de bevolkingsgroei naar verwachting weer ongeveer op het niveau van voor 2013. Grafiek 2.1.2 laat de ontwikkeling van het saldo van de buitenlandse migratie en dat van de binnenlandse migratie zien tussen 2005 en 2025. Hieruit blijkt dat in de prognose is verondersteld dat deze twee saldi elkaar nagenoeg opheffen. Hierdoor wordt het effect van de extreem sterke asielmigratie bijna geneutraliseerd.

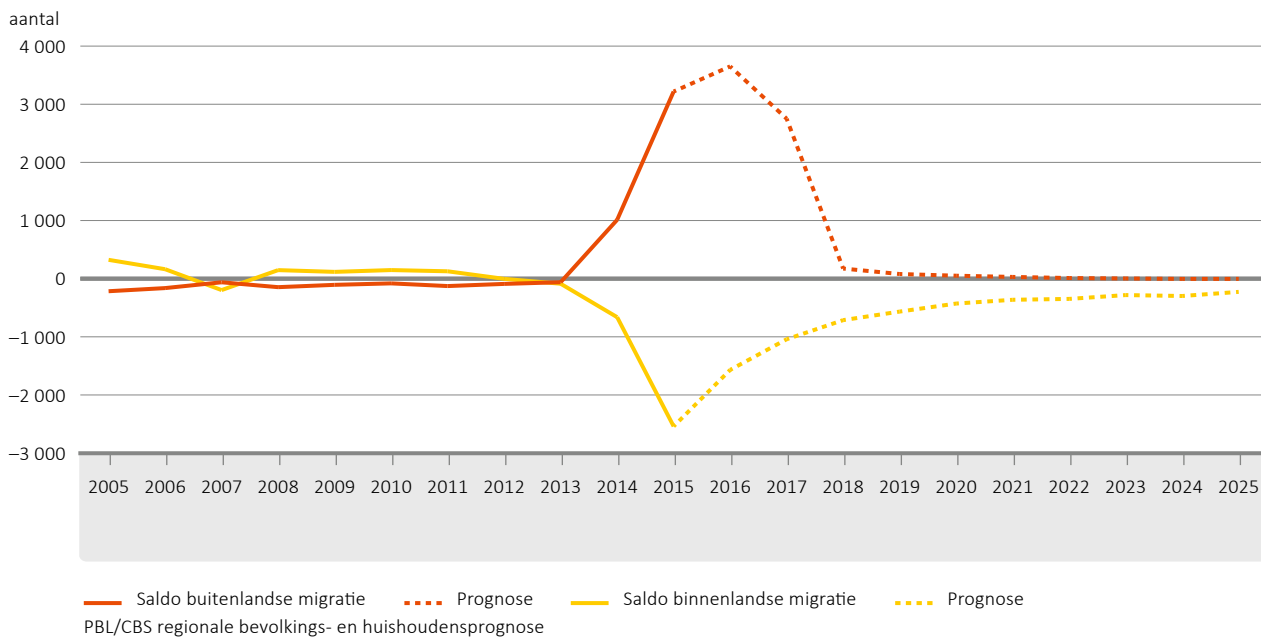
2.1.1 Ontwikkeling buitenlandse en binnenlandse migratie van Vlagtwedde

In diverse gemeenten waar de immigratie de afgelopen jaren eveneens toenam, maar niet hoofdzakelijk door asielmigratie, gaat een toename van het aantal immigranten in veel mindere mate gepaard met een verhoogd binnenlands vertrek. Dit geldt bijvoorbeeld voor diverse studentensteden die succesvol waren in het aantrekken van buitenlandse studenten; Maastricht is hiervan een voorbeeld. Ook in gemeenten waar zich relatief veel arbeidsmigranten vestigden, ging dit vaak niet gepaard met extra binnenlands vertrek, maar juist met extra emigratie. Hiervan is Zeewolde een voorbeeld.

De veronderstellingen voor de niet-asielmigratie, vooral arbeidsmigratie, zijn ook hoger dan de veronderstellingen die in de vorige regionale prognose zijn gehanteerd. De

2.1.2 Ontwikkeling saldo buitenlandse en binnenlandse migratie van Vlagtwedde

veronderstellingen voor de emigratie zijn echter ook naar boven bijgesteld ten opzichte van de vorige prognose (Van Duin et al., 2015). Hierdoor komt het gemiddelde migratiesaldo op de lange termijn slechts 4 duizend hoger uit dan in de regionale prognose van 2013.

In de regionale prognose worden de immigratie- en emigratiestromen regionaal onderverdeeld met behulp van de concentratie-index. Deze maat vormt voor immigratie een uitdrukking van de relatieve aantrekkingskracht van een regio. Voor emigratie geeft de concentratie-index de kans weer dat mensen uit deze regio vertrekken naar het buitenland. Vooral voor de grote steden is wat betreft de immigratie de concentratie-index hoog. Dit komt doordat de grote steden voor nieuwkomers meer kans bieden op een baan, en door de aanwezigheid van eerdere immigranten die hen kunnen opvangen en helpen bij allerlei praktische zaken, zoals het vinden van woonruimte. Het platteland is doorgaans weinig in trek, met uitzondering van gemeenten met een AZC. In de prognose wordt de trend in de waargenomen concentratie-index enkele jaren in de toekomst doorgetrokken en daarna constant gehouden. Bij gemeenten die door de asielmigratie de afgelopen jaren de index extreem hebben zien stijgen, zal de index binnen enkele jaren weer afnemen tot het niveau van weleer.

2.2 Binnenlandse migratie en woningbouw

In de regionale prognose vormt binnenlandse migratie een belangrijke groeicomponent. Gemeenten die momenteel sterk groeien, hebben vaak te maken met een toename van het aantal mensen dat daar is komen wonen na vertrokken te zijn uit een andere Nederlandse gemeente. Diverse grote steden hebben, soms ook ten tijde van de economische crisis, steeds meer binnenlandse migranten ontvangen. Zo is het aantal mensen dat naar Amsterdam is verhuisd vanuit een andere gemeente in Nederland tussen 2001 en 2014 gestaag opgelopen van 21 naar 36 duizend. De stad fungeert als een magneet, met een van oudsher sterke aantrekkingskracht op jongeren door de aanwezigheid van banen, opleidingsinstituten en

voorzieningen (Manting en Huisman, 2015). Deze functie lijkt sinds de eeuwwisseling nog sterker te zijn geworden, gezien het stijgend aandeel twintigers onder degenen die zich jaarlijks in de stad vestigen.

Voor het onderbrengen van nieuwkomers, en dus ook voor de bevolkingsgroei, speelt woningbouw een belangrijke rol. Wanneer de woningmarkt gespannen is, kan dit een sturende werking hebben op het aantal mensen dat zich er vestigen. In de jaren zeventig en tachtig fungeerde de grootschalige woningbouw in de zogenaamde groeikernen, denk aan Haarlemmermeer, Purmerend, Capelle aan den IJssel, Spijkenisse, Zoetermeer, Nieuwegein en Houten, als motor van de suburbanisatie vanuit de grote steden: dit veroorzaakte een bijna explosieve groei (Van Dam en Hofman, 2015). Enkel Almere heeft in het recente verleden nog een sterke bevolkingsgroei gekend. Deze gemeente is in veertig jaar tijd gegroeid van 0 naar 200 duizend inwoners. Almere fungeerde vroeger als 'overloopgebied' voor Amsterdam, maar trekt tegenwoordig meer mensen uit andere delen van het land (Roelofsen, 2015).

In de jaren negentig en het afgelopen decennium stond de woningbouw in het teken van het compacte stadbeleid (Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra, 1991). Dit markeerde de wederopbloei van de grote stad via de ontwikkeling van nieuwe woonwijken in of aan de randen van de bestaande steden. Dit heeft een rol gespeeld bij de daling van het vertrek uit de grote steden de afgelopen jaren. Het zijn vooral dertigers, in de fase van gezinsvorming, die langer zijn blijven wonen in de grote stad. Daarbij heeft ten tijde van de economische crisis de dalende woningbouw in omliggende gemeenten en groeikernen ook een belangrijke rol gespeeld (Manting en Van Dam, 2015; Manting en Huisman, 2013). Zeer recentelijk neemt het vertrek uit de grote stad echter weer toe, mede door het aantrekken van de woningbouw in de randgemeenten (CBS, 2016a). Ook de woningbouw in de grote gemeenten is in dit kader van belang: zo heeft de gemeente Amsterdam de ambitie de komende jaren 5 duizend woningen per jaar te bouwen (Smits, Konter en Jansen, 2015), om aan de sterke vraag naar woningen tegemoet te komen en zo ook de jongvolwassenen te kunnen behouden die op zoek zijn naar een ruimere (koop)woning.

Diverse plattelandsgemeenten, vooral die aan de randen van Nederland, hebben de afgelopen jaren te maken gehad met bevolkingskrimp. Het structureel vertrek van jongeren uit deze kernen naar de grote (universiteits)steden speelde hierbij een belangrijke rol. Dit leidt indirect ook tot een daling van het aantal geboorten, aangezien de jongeren dan elders een gezin stichten. Uitbreiding van de woningvoorraad speelt bij dit type gemeenten geen nadrukkelijke rol.

Uit het bovenstaande kan worden geconcludeerd dat vestiging en vertrek op regionaal niveau wordt bepaald door een combinatie van factoren, zoals de bestaande demografische structuur, de economische ontwikkeling, de beschikbare voorzieningen, culturele factoren en de beschikbaarheid van woningen. Ook veranderingen in woonvoorkeuren spelen een rol. Het woningmarktbeleid is hierbij ook van belang. Dit betekent dat de onzekerheid over de ontwikkeling van de binnenlandse migratie bij uitstek groot is.

Aangezien woningbouw bij een krappe woningmarkt de migratiestromen vrij sterk kan beïnvloeden, worden in de regionale prognose veronderstellingen over de uitbreiding van de woningvoorraad opgesteld. Deze veronderstellingen zijn gebaseerd op waargenomen trends, gemeentelijke en provinciale opgaven van nieuwbouwplannen en andere informatie, die via expert opinion onder één noemer zijn gebracht. Ze hebben betrekking op de periode tot

2030; voor de lange termijn wordt de autonome huishoudensontwikkeling als uitgangspunt genomen. Voor de periode tot 2020 wordt verondersteld dat de woningbouw bescheiden gaat opleven, met netto ongeveer 55 duizend toevoegingen, en dat deze in eerste instantie achterblijft bij de toename van het aantal huishoudens. Ondanks een geleidelijk daling van de netto toename van de woningvoorraad naar rond de 30 duizend in 2030, wordt de achterstand van het aantal woningen op het aantal huishoudens geleidelijk ingehaald. Hierna zal volgens de prognose de toename van de woningvoorraad gelijke tred houden met het aantal huishoudens, wat neerkomt op een verdere geleidelijke afname naar netto ongeveer 10 duizend woningen in 2040.

De laatste jaren vindt een steeds groter deel van de nieuwbouw plaats binnen de grootste gemeenten. In gemeenten met 100 duizend of meer inwoners schommelt de woningbouw, afgezien van enkele uitschieters, al sinds 1985 tussen de 20 duizend en 30 duizend per jaar. In de rest van Nederland is deze ruimschoots gehalveerd van 70 duizend naar 30 duizend per jaar. In de grote gemeenten in de Randstad is de laatste twee jaar een duidelijk herstel zichtbaar na de crisis, terwijl de woningbouw in de overige gemeenten de laatste twee jaar nog is gedaald. Desondanks loopt de druk op de woningmarkt, vooral in de provincies Noord-Holland en Utrecht, nog op (TU Delft, 2016). In deze steden is de groei van de bevolking niet alleen vrij constant, maar de laatste jaren ook sterker dan die in de rest van het land. Naast de voordelen die de stad met haar voorsteden heeft voor bedrijven en bewoners (De Groot et al., 2010; Vermeulen et al., 2016) en de aantrekkingskracht van de stedelijke opleiding- en arbeidsmarkt voor jongeren, speelt hierbij de recente bouw van ruime woningen in relatief groene omgevingen in de Vinexwijken (Manting en Van Dam, 2015) een belangrijke rol. Hoewel de meeste auteurs voor de korte en middellange termijn verwachten dat deze sterke groei doorzet, is dat op de wat langere termijn, na 2030, niet zeker (Manting en Van Dam, 2015; CPB en PBL 2015a; Vermeulen et al., 2016). De langetermijntrend wordt in de veronderstellingen over de woningbouw doorgetrokken. De woningbouw in de tien grootste gemeenten vertoont tot 2025 een vrijwel stabiele lijn; daarna volgt een lichte daling, gezien de nationale daling in de huishoudensgroei. De vrij sterk dalende trend van de overige gemeenten wordt op de lange termijn ook doorgetrokken. In de loop van 2016 en 2017 zullen nog enkele achtergrondartikelen over de prognose verschijnen, waaronder één over de veronderstellingen over de woningbouw.

Bij de modellering van de binnenlandse migratie wordt op gemeentelijk niveau eerst nagegaan hoeveel mensen jaarlijks gaan verhuizen. Dit is gebaseerd op nationale, geslachts- en leeftijdsspecifieke verhuiskansen die via een zogenaamde regionale factor nader voor de verschillende gemeenten worden gedifferentieerd. De dynamiek van binnenlandse verhuizingen verschilt sterk tussen gemeenten. Zo verhuizen er relatief weinig mensen van en naar de vissersdorpen Urk, Volendam en Bunschoten, terwijl studentensteden worden gekenmerkt door een relatief grote jaarlijkse in- en uitstroom. Vervolgens wordt nagegaan welk aandeel van de verhuizende personen naar een andere gemeente verhuist. Vervolgens wordt bij deze binnenlandse migratie een onderscheid gemaakt tussen lange- en kortereafstandsmigratie. Verhuizingen over lange afstand, meer dan 35 kilometer, komen vooral voort uit motieven in de sfeer van werk en studie. Zo verhuist het gros van de studenten uit Groningen na afronding van hun studie naar de grote steden in de Randstad (Rambharos en Beets, 2015). Voor deze verhuizingen wordt in de regionale prognose aangenomen dat deze plaats vinden ongeacht de ontwikkelingen van de woningvoorraad. Per gemeente wordt nagegaan welk aandeel van alle verhuizingen lange afstandsverhuizingen betreft. Voor de bestemming van de langeafstandsmigranten wordt gewerkt met een

vertrek- en bestemmingspatroon, die geënt is op de in de laatste vijf jaar waargenomen langeafstandspatronen. Meer dan de helft van de verhuizingen tussen gemeenten gaat over korte afstanden. Mensen blijven vaak vanwege woonmotieven en sociale relaties binnen dezelfde regio wonen. In de regionale prognose wordt de korteafstandsmigratie in eerste instantie afgeleid met behulp van een ruimtelijk interactiemodel, waarbij dit type verhuizingen vooral wordt bepaald door de afstand tussen vertrek- en bestemmingsgemeente en het inwonertal van de bestemmingsgemeenten, als indicatie van haar aantrekkingskracht (Loke en de Jong, 2015). Via dit model verhuizen korte afstandsmigranten vanuit de vertrekgemeenten naar initiële bestemmingsgemeenten. Vervolgens wordt via een beknopt woningmarktmodel nagegaan in hoeverre de vraag naar woonruimte in de bestemmingsgemeente aansluit bij het aanbod van woonruimte. De veronderstellingen over de woningbouw spelen bij dit aanbod een zeer belangrijke rol. Indien het aanbod tekortschiet bij de vraag naar woningen, wordt vervolgens door het model nagegaan of in andere gemeenten, in een straal van 35 kilometer rondom de vertrekgemeente, het aanbod de vraag overtreft. Vervolgens wordt er van uitgegaan dat migranten waarvoor geen woonruimte beschikbaar is in de oorspronkelijke bestemmingsgemeente, naar gemeenten verhuizen die gekenmerkt worden door een overschot op de woningmarkt. Op deze wijze hebben in gemeenten waar sprake is van een krappe woningmarkt, ontwikkelingen van de woningvoorraad een sturende werking op de binnenlandse migratie. Het gaat hierbij vooral om de Randstad en middelgrote steden elders in het land.

2.3 Geboorte en sterfte

Het gemiddeld kindertal per vrouw is de afgelopen jaren onder invloed van de economisch crisis snel gedaald, van 1,80 kind per vrouw in 2010 naar 1,66 in 2015. In de kernprognose van CBS wordt verondersteld dat het gemiddeld kindertal weer langzaam gaat stijgen en midden jaren twintig op een structurele waarde van 1,75 uit zal komen (Van Duin et al., 2015). In de regionale prognose worden regionale verschillen in het gemiddeld kindertal via een multivariaat regressiemodel in verband gebracht met verschillende demografische, culturele, sociaaleconomische en geografische variabelen (Middelkoop en de Jong, 2009). Zo blijkt de vruchtbaarheid lager te zijn naarmate er meer alleenstaande vrouwen in de gemeente wonen en meer mensen een uitkering ontvangen; hier staat tegenover dat de vruchtbaarheid hoger ligt naarmate meer mensen op de kleine christelijke partijen stemmen en er meer woningen gebouwd worden. Geografisch gezien is de vruchtbaarheid in noordelijke regio's hoger dan in Brabant en Limburg, ook na correctie voor bovenstaande factoren. Vervolgens worden via het regressie model de toekomstige regionale verschillen in vruchtbaarheid bepaald, door een inschatting te maken van de toekomstige ontwikkeling van de verklarende variabelen.

De levensverwachting bij geboorte is in de laatste decennia vrijwel continu gestegen. In 1980 lag deze voor mannen nog op 72 jaar tegen 80 jaar in 2015; voor vrouwen steeg de levensverwachting in die periode wat minder sterk, namelijk van 79 jaar naar 83 jaar. De CBS-kernprognose verwacht een verdere stijging tot 84 jaar voor mannen en ruim 87 jaar voor vrouwen in 2040 (Van Duin et al., 2015). Ondanks de stijgende levensduur zal in de komende decennia het aantal sterfgevallen sterk toenemen door vergrijzing. Net als bij de vruchtbaarheid kunnen regionale verschillen in de levensverwachting gerelateerd worden aan achtergrondvariabelen: sociaaleconomische, culturele (leefstijl) en geografische variabelen spelen hierbij alle een belangrijke rol (Loke en de Jong, 2013). Van de sociaaleconomische

variabelen is met name het percentage mensen met een uitkering van belang. In gemeenten waar dit percentage hoog ligt, is de levensverwachting lager. Religie (cultuur) heeft een klein positief effect: in gemeenten met een hoog percentage stemmers op de kleine christelijke partijen ligt de levensverwachting van vrouwen iets hoger. De leefstijl is geoperationaliseerd aan de hand van de sterfte aan diverse doodsoorzaken: in gemeenten met hoge sterftcijfers aan ziekten van het hart- en vaatstelsel en ziekten van het ademhalingsstelsel ligt de levensverwachting lager. Net als bij de vruchtbaarheid zijn via een inschatting van de ontwikkeling van de verklarende variabelen de toekomstige regionale verschillen in de levensverwachting gemodelleerd.

2.4 Huishoudensdynamiek

De nationale Huishoudensprognose van CBS modelleert processen in de levensloop, zoals uit huis gaan van kinderen, gaan samenwonen, uit elkaar gaan van stellen en gaan wonen in een instelling. Deze processen leiden, samen met de effecten van geboorte, sterfte en buitenlandse migratie, tot veranderingen in de huishoudenssamenstelling van de bevolking en het aantal huishoudens naar type. De regionale prognose is consistent met de nationale veronderstellingen. Voor de regionale prognose is echter een verdere detaillering naar veronderstellingen over de toekomstige regionale ontwikkelingen nodig.

Sinds 2009 is de leeftijd waarop kinderen uit huis gaan gestegen (Stoeldraijer, 2014). Deze stijging leek samen te hangen met de economische crisis, maar ook nu de economie weer is aangetrokken blijft een daling uit. In de prognose wordt daarom aangenomen dat de stijging structureel is (Van Duin et al., 2016). Ook de invoering van het nieuwe studiefinancieringsstelsel kan geleid hebben tot uitstel in het uit huis gaan; er is namelijk een sterke daling van de verhuiscijfers in het derde kwartaal van 2015 bij 17- tot 22-jarigen richting de studentensteden opgetreden. In prognose wordt verondersteld dat de gemiddelde leeftijd bij uit huis gaan de komende jaren daardoor nog iets zal toenemen. Dit leidt dan ook tot een drukkend effect op de aanwas van nieuwe huishoudens. Er bestaan duidelijke regionale contrasten in het uit huis gaan (De Jong et al., 2007). In Noord-Nederland, Flevoland en Zeeland verlaten kinderen eerder het ouderlijk huis dan in de rest van Nederland. Dit komt doordat het voor jongeren in deze perifere gebieden lastiger is om op korte afstand hoger onderwijs te volgen of een baan te vinden. In Noord-Brabant wachten jongeren het langst met het uit huis gaan. Het verschil met de buurprovincie Zeeland bedraagt ruim een jaar. In de regionale prognose wordt verondersteld dat bestaande regionale verschillen in het uit huis gaan in de toekomst niet zullen veranderen.

Het aantal paarvormingen daalde sinds 2008 sterk. De daling betreft vooral het gaan samenwonen waarbij een nieuwe woning wordt betrokken, hetgeen samenhangt met de stagnatie op de woningmarkt. In de nationale prognose worden de recent waargenomen kansen van tieners en twintigers om te gaan samenwonen ook voor de toekomst gebruikt. Jongeren hebben te maken met flexibilisering op de arbeidsmarkt, hogere huren en strengere eisen bij het verkrijgen van een hypotheek. Hierdoor gaan jongeren niet alleen later uit huis, maar ook later samenwonen. Op oudere leeftijden wordt verondersteld dat de paarvorming weer deels zal toenemen tot het oude niveau. In tegenstelling tot uit huis gaan, is er wat betreft gaan samenwonen amper sprake van regionale verschillen, na correctie voor verschillen in de leeftijdsopbouw (De Jong et al., 2007). Er wordt weliswaar vaker samengewoond in de grote steden, maar dit hangt samen met de komst van jongeren

vanwege studie en een baan. Op het platteland is het omgekeerde het geval: veel jongeren trekken hier weg. Indien hiervoor gecorrigeerd wordt, via standaardisatie, dan blijken de verschillen tussen stad en platteland grotendeels weg te vallen. In de regionale prognose worden om deze reden vrijwel geen regionale verschillen in de leeftijdsspecifieke kansen om te gaan samenwonen gehanteerd.

Sinds de eeuwwisseling gaan stellen sneller uit elkaar. Deze stijging hing deels samen met de toename van het ongehuwd samenwonen, waarbij de kansen op een relatiebreuk hoger liggen dan onder gehuwde stellen. Daarnaast lijkt een extra stijging van het scheidingsrisico sinds 2012 te zijn veroorzaakt door een tijdelijke inhaalslag, samenhangend met een toegenomen economisch vertrouwen, waardoor mensen een scheiding financieel weer aandurven (De Beer, 2012). Er wordt in de CBS-prognose verondersteld dat de scheidingsrisico's in de toekomst niet verder stijgen (Van Duin et al., 2016). De kans om uit elkaar te gaan laat een flinke regionale variatie zien (De Jong et al., 2007). In de meer verstedelijkte gemeenten liggen deze kansen hoger dan het landelijk gemiddelde en in de plattelandsgemeenten juist lager. Dit hangt waarschijnlijk samen met een andere kijk op (samenwoon)relaties en de daarbij behorende verschillen in leefstijl en ook met selectieve migratie. In de regionale prognose worden de huidige regionale verschillen in de kansen om uit elkaar te gaan naar de toekomst doorgetrokken.

In de afgelopen decennia is een sterke daling opgetreden van de instroom van ouderen in verpleeg- of verzorgingsinstellingen. Het beleid is erop gericht om ouderen zo lang mogelijk zelfstandig te laten wonen, onder meer door de inschakeling van thuiszorg en mantelzorg. Ook zijn andere woonvormen in zwang geraakt, zoals 'aanleunwoningen' waarbij ouderen zelfstandig kunnen blijven wonen en tevens gebruik kunnen maken van zorgvoorzieningen. In de Huishoudensprognose van CBS wordt een verdere daling van de instroom van ouderen in instellingen verondersteld vanwege beleidsmaatregelen met betrekking tot de AWBZ-zorg. Voor de langere termijn wordt de daling van de instroom echter gekoppeld aan de ontwikkeling van de sterftetekansen, waardoor het tempo van de daling gaat afzwakken. Net als gaan samenwonen, vertoont het 'institutioneel' gaan wonen geringe regionale verschillen (De Jong et al., 2007). In Flevoland verhuizen relatief weinig mensen naar een instelling, maar na correctie voor de relatief jonge leeftijdsopbouw van deze provincie lijkt het patroon vrij sterk op het landelijk beeld. In de regionale prognose wordt niet uitgegaan van regionale verschillen in de leeftijdsspecifieke kansen om institutioneel te gaan wonen.

De veronderstellingen over de toekomstige huishoudensdynamiek leiden in combinatie met veronderstellingen over de toekomstige ontwikkeling van de natuurlijke aanwas, buitenlandse en binnenlandse migratie, uitgesplitst naar huishoudenspositie, tot ontwikkelingen in het aantal huishoudens. Hierbij kunnen de huishoudens worden onderscheiden naar typen, zoals eenpersoonshuishoudens, paren en eenoudergezinnen.

3. Bevolkingsgroei en -krimp

Landelijk zal de bevolking van Nederland blijven groeien, zij het in een lager tempo dan in de afgelopen decennia. In maart 2016 is de grens van 17 miljoen inwoners gepasseerd. Volgens

de nationale Bevolkingsprognose 2015–2060 groeit de bevolking tot 17,8 miljoen in 2030 en 18,1 miljoen in 2040. Deze groei is voornamelijk het gevolg van internationale migratie (Van Duin et al., 2015). Het aantal inwoners neemt vooral in de periode 2015–2025 nog sterk toe, met ruim 4 procent, om daarna af te vlakken. Regionaal zijn de contrasten echter groot. Sommige regio's, vooral die aan de randen van Nederland, hebben momenteel al te maken met bevolkingskrimp. Tussen 2010 en 2015 nam het aantal inwoners in ruim een op de drie gemeenten af (Kooiman, 2015).

3.1 Sterkste bevolkingsgroei in de Randstad en Brabant, krimp aan de randen van Nederland

Net als in de afgelopen jaren krijgen naar verwachting vooral de landelijke gebieden met bevolkingskrimp te maken, terwijl veel stedelijke regio's aanzienlijk blijven groeien. Uit kaart 3.1.1 blijkt dat COROP-gebieden die in de toekomst naar verwachting gaan krimpen, vooral aan de oostgrens van Nederland gelegen zijn. In de Randstad groeien vrijwel alle regio's matig tot sterk.

Tot 2030 krimpt de bevolking in drie COROP-gebieden met 5 procent of meer: Delfzijl en omgeving, Zuidoost-Drenthe en de Achterhoek. Een bevolkingsdaling van tussen 2,5 en 5 procent is voorzien in Oost-Groningen, Zeeuws-Vlaanderen en Noord-Limburg. In Zuidwest-Friesland en Zuid-Limburg bedraagt de krimp minder dan 1 procent. Al deze regio's liggen buiten de Randstad. De krimp in deze regio's komt voort uit een combinatie van een binnenlands vertrekoverschot en een sterfteoverschot. In alle regio's waar in de periode 2015–2030 bevolkingskrimp is voorzien, vertrokken in de afgelopen jaren meer mensen naar elders in Nederland dan er voor terugkwamen uit andere regio's. Het zijn vooral jongvolwassenen van 18 tot en met 24 jaar die wegtrekken naar de Randstad en steden daarbuiten (Rambharos en Beets, 2015; Kooiman, 2016). De ruimere aanwezigheid van banen, opleidingsmogelijkheden zoals universiteiten en culturele voorzieningen spelen daarbij een belangrijke rol. Van de krimpregio's verliest alleen Zuid-Limburg, met daarbinnen universiteitsstad Maastricht, per saldo nauwelijks jongvolwassenen aan de andere Nederlandse regio's.

Het wegtrekken van jongvolwassenen zorgt niet alleen direct voor een afname van het aantal inwoners in de krimpregio's, maar ook indirect doordat deze jongvolwassenen elders kinderen krijgen. In veel regio's die de laatste jaren te maken hadden met bevolkingskrimp, overlijden jaarlijks meer mensen dan dat er baby's worden geboren. Vrouwen krijgen er weliswaar net zo veel of meer kinderen dan gemiddeld in Nederland, maar desondanks is het aantal geboorten per 1000 inwoners laag vanwege het geringe aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijden. Een uitzondering hierop vormt Limburg, waar vrouwen minder kinderen krijgen dan gemiddeld in Nederland. Het aantal sterfgevallen in deze regio's is juist betrekkelijk hoog doordat de bevolking er meer dan gemiddeld vergrijsd is.

De mate van bevolkingskrimp en het aantal krimpregio's in de periode 2015–2030 vallen in deze prognose door de recente groei in immigratie lager uit dan in eerdere prognoses (Van Duin et al., 2015). In de laatste jaren is de immigratie flink toegenomen, zowel van asielmigranten als van arbeidsmigranten uit andere lidstaten van de Europese Unie, zoals Polen. In vrijwel alle Nederlandse regio's oversteeg de immigratie daardoor de emigratie. Dit was ook het geval in de gebieden aan de randen van Nederland waarvan er veel te maken

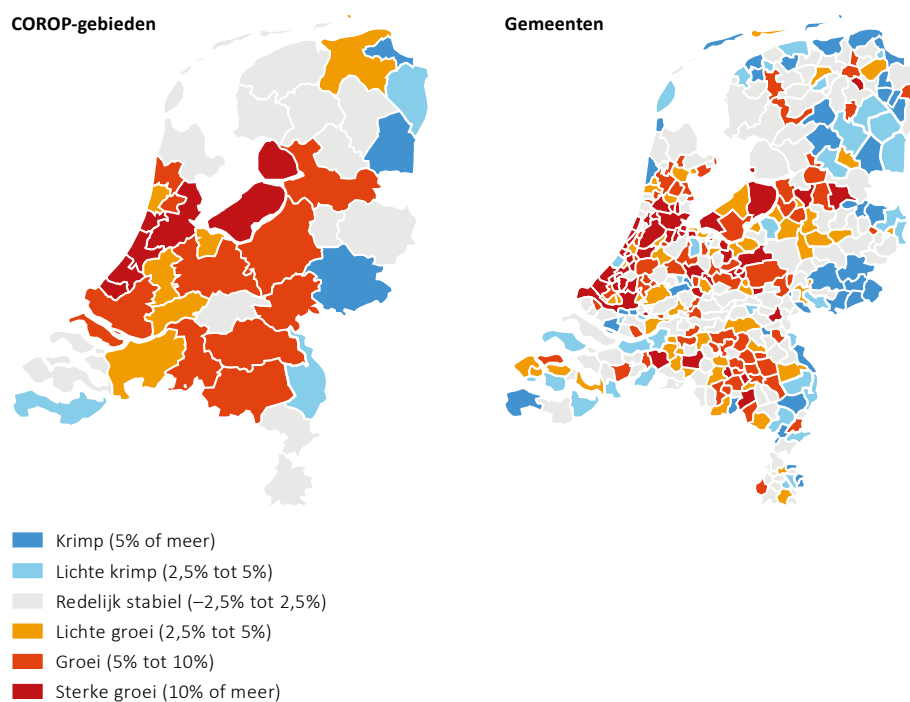
hadden met bevolgingskrimp (CBS, 2015a). Vooral Oost-Groningen kreeg er veel nieuwe inwoners bij als gevolg van asielmigratie van onder andere mensen uit Syrië en Eritrea. Sommige regio's aan de randen van Nederland trokken daarnaast veel arbeidsmigranten. Zo vestigde een aanzienlijk deel van de Poolse immigranten zich de afgelopen jaren in Limburg.

Naast asielmigratie en arbeidsmigratie is voor de perifeer gelegen regio's ook grensmigratie van belang: mensen die om woonmotieven aan de ene of de andere kant van de grens gaan wonen. In veel Nederlandse grensregio's zijn de woningprijzen in de afgelopen jaren gedaald, waardoor deze aantrekkelijker zijn geworden voor inwoners van buurlanden. Zo hebben zich betrekkelijk veel Belgen in Zeeuws-Vlaanderen gevestigd en wint Limburg inwoners uit België en Duitsland. Hier staat tegenover dat Nederlanders relatief vaak over de grens gaan wonen: hoewel het aantal Nederlanders dat werkt in de Belgische grensstreek ongeveer gelijk is aan het aantal Belgen dat in de Nederlandse grensstreek werkt, wonen Belgen met een baan in Nederland veel vaker in hun eigen land dan Nederlanders met een baan in de Belgische grensstreek (Weterings en Gessel-Dabekausen, 2015).

Terwijl krimp in COROP-gebieden vooral voorkomt aan de oostgrens van Nederland en in Zeeuws-Vlaanderen, komt krimp op gemeenteniveau wat meer verspreid voor. Ook COROP-gebieden die groeien kunnen enkele gemeenten bevatten die volgens de prognose zullen krimpen. Rond de 20 procent van alle gemeenten gaat tussen 2015 en 2030 naar verwachting beduidend krimpen, met minstens 2,5 procent. Op de lange termijn is bij meer gemeente sprake van krimp: bijna 30 procent van de gemeenten gaat tussen 2015 en 2040 krimpen.

De sterkste bevolkingsgroei wordt voorzien in het westen van Nederland. De acht regio's met de sterkste groei liggen allen in de Randstad. In de COROP-gebieden Groot-Amsterdam, de Agglomeratie Haarlem en Delft en Westland neemt het aantal inwoners naar verwachting

3.1.1 Relatieve bevolkingsgroei per COROP-gebied (linker kaart) en per gemeente (rechter kaart), 2015–2030

Bron: PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose

www.pbl.nl of www.cbs.nl

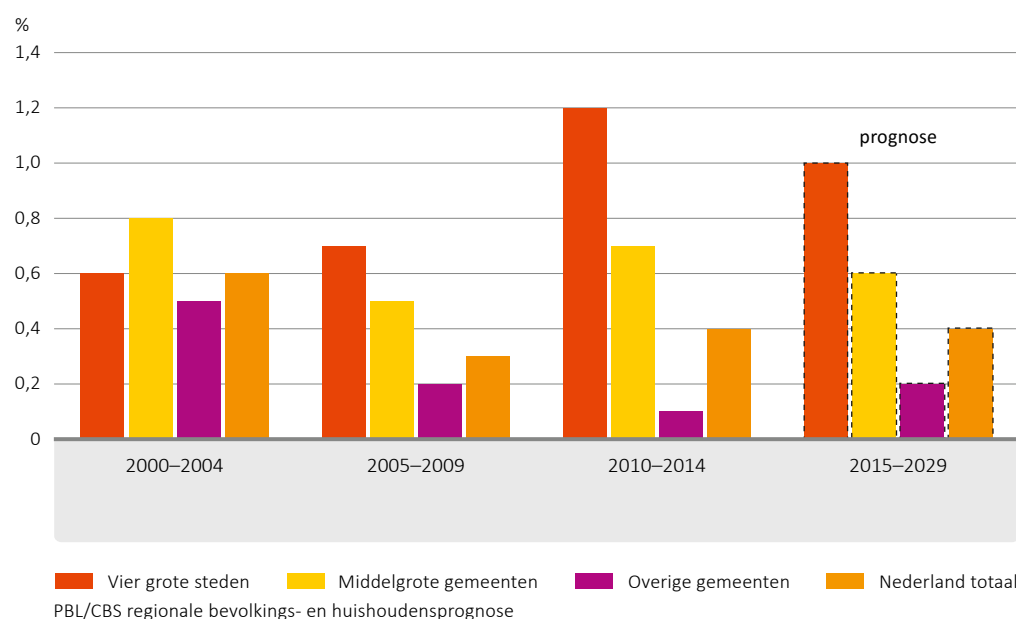
met ruim 10 procent toe in de periode 2015–2030. Een groei van rond 10 procent is voorzien in de provincies Utrecht en Flevoland, en de COROP-regio's Zaanstreek en Agglomeratie Leiden en Bollenstreek. Buiten de Randstad vindt aanzienlijke bevolkingsgroei plaats in de COROP-gebieden Arnhem/Nijmegen, de Veluwe en Noord-Overijssel en grote delen van de provincie Noord-Brabant.

3.2 Grotere gemeenten blijven groeien, kleinere gemeenten vaker krimp of stabilisatie

Binnen de COROP-gebieden concentreert de bevolkingsgroei zich voornamelijk in de steden. In Noord-Brabant concentreert de groei zich in de periode 2015–2030 in de stedenband: Breda, Den Bosch, Eindhoven en Tilburg. In het oosten van Nederland blijft het inwonertal van de steden Zwolle, Arnhem en Nijmegen sterk groeien in tegenstelling tot veel omliggende, kleinere gemeenten. In Gelderland is bovendien flinke groei voorzien in Ede, Barneveld en Wageningen. In het noorden van Nederland groeien Groningen, Leeuwarden en in mindere mate Assen te midden van meer landelijke gemeenten waar het aantal inwoners stabiel blijft of terugloopt.

De bevolkingsontwikkelingen van gemeenten die in het begin van de jaren zeventig van de twintigste eeuw door het Rijk als groeikern werden aangewezen, is erg divers. Voor de meeste van deze gemeenten, die als overloopgebied fungeerden voor de grote steden, zijn de jaren van sterke groei voorbij. Dit geldt bijvoorbeeld voor Zoetermeer, Houten, Nieuwegein, Purmerend, Capelle aan den IJssel, Spijkenisse en Hellevoetsluis. Enkele groeikernen uit die jaren, zoals Haarlemmermeer en Almere, groeiden in de afgelopen vijftien jaar nog sterk en zullen naar verwachting flink blijven doorgroeien. De rol die groeikernen hadden aan het einde van de twintigste eeuw wordt nu gedeeltelijk overgenomen door andere gemeenten op korte afstand van de grote steden. Uit Booi et al. (2015) blijkt dat de voorkeur

3.2.1 Jaarlijkse bevolkingsgroei naar regio¹⁾

¹⁾ Gemeentegrenzen 2015. Vier grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht; Middelgrote gemeenten: overige gemeenten met in 2015 meer dan 100 duizend inwoners; Overige gemeenten: alle overige gemeenten.

van verhuisgeneigden voor de eigen gemeente de laatste jaren sterker is geworden en dat aangrenzende gemeenten daarbij als alternatief worden beschouwd. In de prognose wordt in diverse gemeenten die direct grenzen aan een van de grote steden een aanzienlijke bevolkingsgroei voorzien. Voorbeelden zijn Rijswijk bij Den Haag, Bunnik bij Utrecht, Diemen en Ouder-Amstel bij Amsterdam, en Lansingerland en Pijnacker-Nootdorp bij Rotterdam.

Het verschil in groeitempo tussen stad en platteland is sinds 2000 groter geworden. In het begin van deze eeuw groeiden vooral de middelgrote gemeenten sterk. De grote steden volgden de landelijke groei en de overige gemeenten groeiden iets minder hard. Vanaf 2005 kenden de grote steden verhoudingsgewijs de sterkste bevolkingsgroei, op korte afstand gevolgd door de middelgrote gemeenten. In de overige gemeenten bleef het groeitempo toen al ruim achter bij het landelijke gemiddelde. In de afgelopen vijf jaar zijn die verschillen groter geworden. De grote steden groeiden bijna drie maal zo sterk als het landelijke gemiddelde. Ook in de middelgrote gemeenten nam het aantal inwoners bovengemiddeld toe. In de overige gemeenten was er nauwelijks nog bevolkingsgroei. Desondanks woont nog altijd bijna 64 procent van de Nederlandse bevolking in een gemeente met minder dan 100 duizend inwoners.

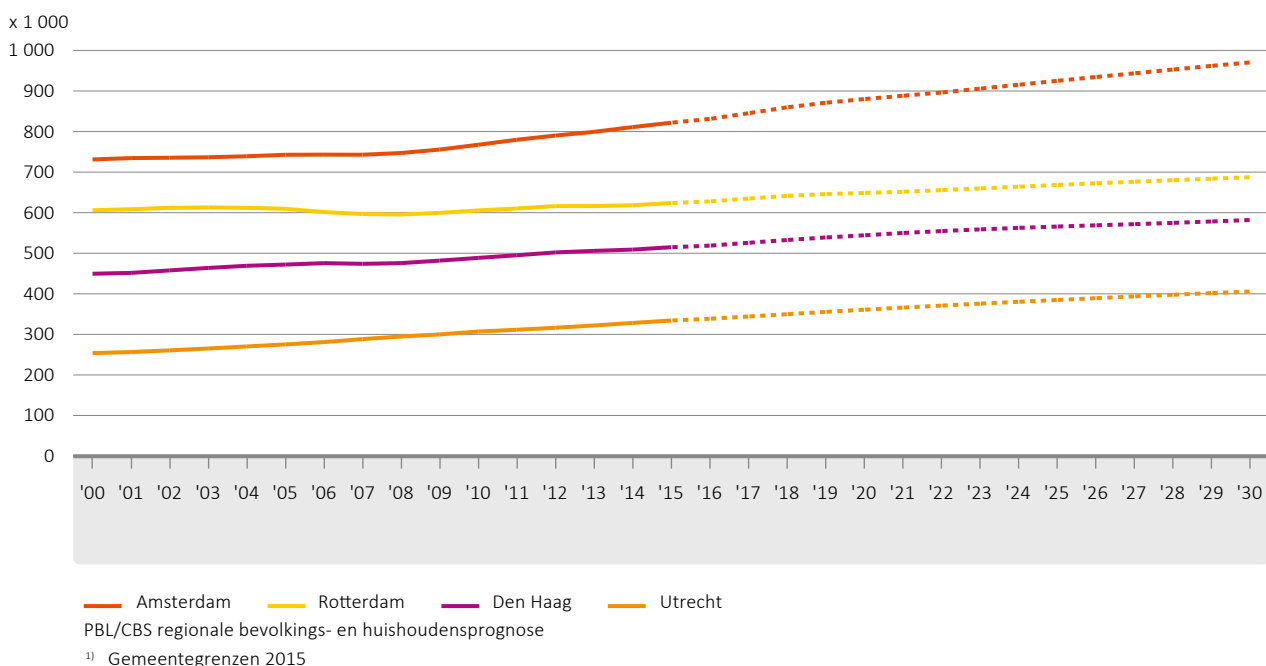
De prognose voorziet tot 2030 een beeld dat vergelijkbaar is met dat van de afgelopen jaren: de grote steden zullen relatief het hardst blijven groeien, gevolgd door de middelgrote gemeenten. De overige gemeenten groeien in een tempo dat ruim onder het landelijke gemiddelde ligt. Voor 3 van de 27 middelgrote gemeenten en voor 40 procent van de kleinere gemeenten (146 van de 362) is de verwachting dat het aantal inwoners in 2030 lager ligt dan in 2015.

3.3 Vier grote steden groeien sterk, vooral door natuurlijke aanwas en immigratie

Van de vier grote gemeenten vindt volgens de prognose de sterkste relatieve bevolkingsgroei plaats in Utrecht (+21 procent), op de voet gevolgd door Amsterdam (+18 procent). De grote steden in de zuidvleugel van de Randstad groeien wat minder hard, waarbij Den Haag (met 13 procent) iets sneller groeit dan Rotterdam (10 procent). Amsterdam blijft de gemeente met het grootste aantal inwoners. De hoofdstad groeide tussen 2010 en 2015 met ruim 10 duizend inwoners per jaar. Op 1 januari 2015 woonden er ruim 820 duizend mensen. Voor de middellange termijn wordt een vergelijkbaar groeitempo verwacht, een doorgroei van het inwonertal naar ruim 970 duizend in 2030. Rotterdam, de tweede stad van Nederland, krijgt er naar verwachting ruim 60 duizend inwoners bij, waardoor het aantal inwoners stijgt naar bijna 690 duizend in 2030. Den Haag en Utrecht krijgen er tot 2030 ongeveer 70 duizend inwoners bij, waardoor deze steden wat betreft het inwonertal iets dichterbij Rotterdam komen te liggen.

De groei van veel steden komt in eerste instantie voort uit een grote aantrekkingskracht op jongvolwassenen. De stroom van jongvolwassenen naar studentensteden blijft groot ondanks het feit dat iets meer studenten thuis blijven wonen vanwege de invoering van het nieuwe studiefinancieringsstelsel (CBS, 2015b). Zeker de grootstedelijke regio's trekken grote aantallen jongvolwassenen aan, uit binnen- en buitenland. Het zijn centra van opleidingsmogelijkheden, technologische innovaties, stuwende bedrijvigheid en een rijk aanbod aan culturele voorzieningen. Dit wordt ook wel omschreven als de 'magneetwerking'

3.3.1 Ontwikkeling van het inwonertal van de vier grote gemeenten¹⁾

van deze regio's (Beets et al., 2015). Jongvolwassenen zijn in de afgelopen twee decennia steeds meer over regiogrenzen gaan verhuizen, onder andere door de toegenomen deelname aan het hoger onderwijs (Kooiman, 2016). Een groot gedeelte van hen vestigt zich in de steden. De grote steden kunnen hierdoor worden omschreven als 'jeugdige bolwerken' (Beets en De Jong, 2015). Ook immigranten vestigen zich voornamelijk in steden. De ruime werkgelegenheid speelt hierbij een belangrijke rol, maar ook de aanwezigheid van anderen uit dezelfde herkomstgroep, ook wel kettingmigratie genoemd.

De grote steden blijven volgens de prognose ook na 2030 verder groeien, in het bijzonder Amsterdam. De hoofdstad zal naar verwachting in het vierde decennium de mijlpaal van 1 miljoen inwoners overschrijden. Deze aanhoudende groei past bij het beeld dat economen en sociologen schetsen van grote steden als centra van innovatie en brandpunt van economische groei, voornamelijk door agglomeratie-effecten. Glaeser (2011) spreekt in dit verband over de triomf van de stad. Manting en Van Dam (2015) wijzen op een toegenomen trek van jongeren naar de stad en een langer verblijf in de stad. Het langere verblijf van dertigers in de stad had voor een deel te maken met een stagnerende woningmarkt. Ook wordt gewezen op een toenemend aantal mensen met stedelijke woonvoorkeuren, ook onder gezinnen met kinderen uit de middenklasse (Karsten, 2003; Boterman et al., 2010). Nu het aantal verkochte woningen weer stijgt, neemt ook het vertrek uit de grote steden weer toe (CBS, 2016a; CBS, 2016c). De vraag is in hoeverre de toegenomen uitstroom uit de grote steden te maken heeft met een inhaalslag nu de economische crisis voorbij is, en het vertrek uit de steden daarna dus weer gaat dalen. Of dat de situatie van vóór de crisis weer terugkeert waarbij de grote steden structureel inwoners verliezen als gevolg van binnenlandse verhuizingen. In het beleid komt de aandacht voor de grote stad tot uitdrukking in de Agenda Stad, waarbij het uitgangspunt is dat steden dienen als motor van de economische groei.

Het grootste deel van de bevolkingsgroei komt in alle vier de grote steden door natuurlijke aanwas: door de continue instroom van jongvolwassenen die hier deels blijven wonen en

een gezin stichten, neemt het aantal geboorten toe. Hoewel vrouwen in de grote steden gemiddeld wat minder kinderen krijgen dan elders, worden er door het grote aandeel vrouwen in de vruchtbare leeftijden in de grote steden toch veel baby's geboren. De sterfte is er naar verhouding juist laag, doordat er relatief weinig ouderen wonen. Amsterdam krijgt er volgens de prognose tussen 2015 en 2030 per saldo bijna 100 duizend inwoners bij als gevolg van natuurlijke aanwas. In zowel Rotterdam, Den Haag als Utrecht zorgt natuurlijke aanwas in dezelfde periode voor ongeveer 45 duizend nieuwe inwoners. Hierdoor blijft ook in de toekomst de leeftijdsopbouw van de grote steden betrekkelijk jong.

Daarnaast zullen alle vier de grote gemeenten door het saldo uit de buitenlandse migratie groeien. Net als in de voorgaande jaren zal de immigratie vooral Amsterdam en Den Haag veel nieuwe inwoners opleveren. De herkomstlanden van de immigranten verschillen wel tussen beide steden. Amsterdam trekt veel immigranten aan uit de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, India, Duitsland en Zuid-Europa. Dit zijn landen waaruit veel kenniswerkers naar Nederland komen. In Nederland heeft Amsterdam met afstand de grootste aantrekkingskracht op buitenlandse kennismigranten (Raspe et al., 2014). In Den Haag kwamen de meeste immigranten in 2015 uit Polen, Bulgarije en de Baltische Staten. Veel Oost-Europeanen vestigen zich in Den Haag en het Westland waar zij werk vinden in de sterke tuinbouwsector. Deze regio wordt daarom ook wel de 'glazen stad' genoemd. Naar verwachting blijft de toenemende arbeidsmigratie grotendeels naar de grote steden toetrekken door de grote arbeidsvraag aldaar. De toestroom van immigranten naar de grote steden blijft de emigratie ruimschoots overtreffen. Naar verwachting krijgt Amsterdam er tot 2030 ruim 70 duizend inwoners bij door buitenlandse migratie, Den Haag bijna 40 duizend en Utrecht en Rotterdam ongeveer 15 duizend.

Jongvolwassenen blijven in groten getale naar de grote steden trekken vanwege de goede opleidingsmogelijkheden en carrièrekansen, maar een aanzienlijk deel van de dertigers en veertigers met kinderen zal de stad verlaten om in een randgemeente te gaan wonen. Tussen 2009 en 2013 heeft de stagnerende woningmarkt, samenhangend met de economische crisis, er extra aan bijgedragen dat gezinnen vaker in de stad bleven wonen. In De Jong et al. (2015a) is dit aangeduid als een stagnatie van de 'roltrapwerking': terwijl vroeger jongeren naar de grote stad trokken en weer vertrokken na het afstuderen en/of het opdoen van werkervaring, blijven ze tegenwoordig wonen in de grote stad. Vanaf 2014 neemt, met het aantrekken van de woningmarkt, het vertrek van met name jonge gezinnen uit de grote steden weer toe. Deels zijn dit waarschijnlijk uitgestelde verhuizingen die nu weer gerealiseerd kunnen worden. De meeste gezinnen die de grote steden verlaten, vestigen zich in de omliggende gemeenten. Desondanks blijven veel jonge gezinnen in de grote stad wonen, waardoor er ieder jaar meer gezinnen met kinderen in de grote steden wonen (CBS, 2016a).

Het woningbouwbeleid van de grote steden is van groot belang geweest voor de sterke bevolkingsgroei, voornamelijk door de grootschalige VINEX-uitbreidingslocaties zoals IJburg in Amsterdam, Nesseland in Rotterdam, Ypenburg, Wateringse Veld en Leidschenveen in Den Haag en Leidsche Rijn in Utrecht. Ook in een groot aantal kleinere steden zijn VINEX-wijken gebouwd, zoals Vathorst in Amersfoort. Dat is een duidelijk verschil met het verleden, toen de meeste nieuwbouw plaatsvond in de daarvoor door het Rijk aangewezen 'overloopgemeenten' nabij de grote steden: de zogenaamde groeikernen zoals Almere bij Amsterdam, Zoetermeer bij Den Haag, Capelle aan den IJssel bij Rotterdam en Nieuwegein bij Utrecht. In de VINEX-wijken vond tussen 2002 en 2012 een belangrijk deel van de bevolkingsgroei plaats: in Den Haag en Rotterdam vrijwel geheel, in Utrecht voor bijna

driekwart en in Amsterdam voor bijna de helft (Bloot, 2013). Vooral stellen en jonge gezinnen worden aangetrokken door de ruimere woonmilieus die VINEX-locaties bieden (CBS, 2016b). Dit beperkte niet alleen de uitstroom van gezinnen uit de steden, maar droeg ook bij aan een stijging van het aantal baby's dat werd geboren (Manting en Ter Veer, 2012). In de regionale prognose wordt verondersteld dat de woningbouw zich in de toekomst concentreert in de grote steden en daarnaast in diverse randgemeenten. Dit zorgt ervoor dat het aantal inwoners in deze gebieden kan groeien.

3.4 Uiteenlopende ontwikkelingen in middelgrote steden

Ook het merendeel van de overige gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners groeide in de afgelopen vijftien jaar bovengemiddeld snel. Toch zijn er duidelijke verschillen in de bevolkingsgroei tussen de 27 middelgrote gemeenten onderling die ook in de toekomst zullen blijven bestaan. Aan de randen van Nederland zijn diverse middelgrote steden al aan het krimpen en die krimp zal naar verwachting doorzetten, zoals Emmen in het noordoosten, Den Helder in het noordwesten, Heerlen in het zuidwesten en Terneuzen in het zuidwesten. Hiertegenover staat dat in een vijftiental steden de bevolking volgens de prognose met meer dan 10 procent zal groeien. In Almere, Nijmegen, Delft en Haarlem is zelfs een groei van 15 procent voorzien. Naast Nijmegen en Delft kennen ook andere universiteitssteden een relatief sterke bevolkingsgroei, zoals Groningen, Eindhoven, Tilburg en Leiden. Deze steden groeien doordat ze veel jongeren aantrekken. De instroom van jongeren overstijgt naar verwachting de uitstroom van gezinnen met kinderen naar omliggende gemeenten.

In grafiek 3.4.1 is de verwachte ontwikkeling weergegeven van het inwonertal van de gemeenten die op de vijfde tot en met tiende plaats staan op de ranglijst van gemeenten naar grootte in 2015. Eindhoven en Tilburg staan nu respectievelijk op de vijfde en zesde plaats en zullen deze positie in de toekomst vasthouden. Net als de vier grote steden danken deze universiteitssteden hun sterke groei voor een belangrijk deel aan hun aantrekkingskracht op jongeren. Eindhoven kent daarnaast een sterke magneetwerking door haar functie als Brainport, waardoor zich hier ook veel kenniswerkers, ondernemers en investeerders uit binnen- en buitenland vestigen. Uit De Jong et al. (2015b) blijkt dat de afgelopen jaren veel studenten in Eindhoven en omliggende gemeenten zijn blijven wonen na het voltooien van hun studie. Net als Eindhoven trekt Groningen ook veel jongeren aan door haar functie als universiteitstad. In tegenstelling tot Eindhoven vertrekt het merendeel van de studenten na afronding van de studie uit de stad en vestigt zich in het ommeland of trekt naar het westen van het land omdat daar grotere kansen liggen op werk en een hoger inkomen (Rambharos en Beets, 2015). Naar verwachting zal dit patroon in de toekomst aanhouden. Almere groeit van de zes gemeenten in absolute en relatieve zin het hardst. Het inwonertal van Almere zal groeien tot bijna 230 duizend inwoners in 2030. Almere zal hierdoor in 2030 wat groter zijn dan Groningen, terwijl het nu nog ongeveer even groot is. Omvangrijke woningbouw zal deze groei mogelijk moeten maken. Tot voor kort werd nog uitgegaan van een 'schaalsprong' (in 2013 neergelegd in de Rijksstructuurvisie Amsterdam-Almere-Markermeer), tegenwoordig wordt echter uitgegaan van een organische ontwikkeling met een gefaseerde, adaptieve, aanpak zonder vaststaand eindbeeld en vaste einddatum (Roelofson, 2015).

Tweederde van de bevolkingsgroei van Almere komt voort uit natuurlijke aanwas. Het overige deel is het gevolg van een vestigingsoverschot uit zowel binnen- als buitenland. Naast Eindhoven en Tilburg komt ook een derde gemeente uit de provincie Noord-Brabant voor op

driekwart en in Amsterdam voor bijna de helft (Bloot, 2013). Vooral stellen en jonge gezinnen worden aangetrokken door de ruimere woonmilieus die VINEX-locaties bieden (CBS, 2016b). Dit beperkte niet alleen de uitstroom van gezinnen uit de steden, maar droeg ook bij aan een stijging van het aantal baby's dat werd geboren (Manting en Ter Veer, 2012). In de regionale prognose wordt verondersteld dat de woningbouw zich in de toekomst concentreert in de grote steden en daarnaast in diverse randgemeenten. Dit zorgt ervoor dat het aantal inwoners in deze gebieden kan groeien.

3.4 Uiteenlopende ontwikkelingen in middelgrote steden

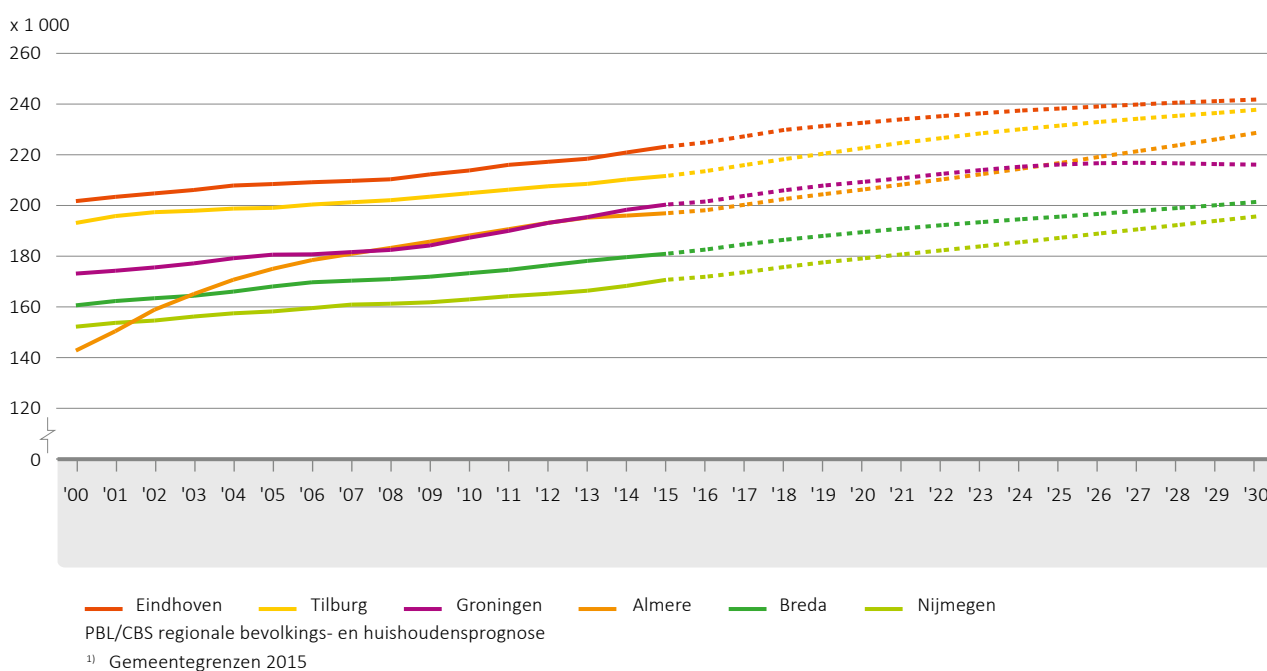
Ook het merendeel van de steden met 50 duizend of meer inwoners groeide in de afgelopen vijftien jaar bovengemiddeld snel. Toch zijn er duidelijke verschillen in de bevolkingsgroei tussen de middelgrote en kleinere steden onderling die ook in de toekomst zullen blijven bestaan. Aan de randen van Nederland zijn diverse steden al aan het krimpen en die krimp zal naar verwachting doorzetten, zoals Emmen in het noordoosten, Den Helder in het noordwesten, Heerlen in het zuidoosten en Terneuzen in het zuidwesten. Hiertegenover staat dat in een vijftiental middelgrote steden (van de 27 gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners) de bevolking volgens de prognose met meer dan 10 procent zal groeien. In Almere, Nijmegen, Delft en Haarlem is zelfs een groei van 15 procent voorzien. Naast Nijmegen en Delft kennen ook andere universiteitssteden een relatief sterke bevolkingsgroei, zoals Groningen, Eindhoven, Tilburg en Leiden. Deze steden groeien doordat ze veel jongeren aantrekken. De instroom van jongeren overstijgt naar verwachting de uitstroom van gezinnen met kinderen naar omliggende gemeenten.

In grafiek 3.4.1 is de verwachte ontwikkeling weergegeven van het inwonertal van de gemeenten die op de vijfde tot en met tiende plaats staan op de ranglijst van gemeenten naar grootte in 2015. Eindhoven en Tilburg staan nu respectievelijk op de vijfde en zesde plaats en zullen deze positie in de toekomst vasthouden. Net als de vier grote steden danken deze universiteitssteden hun sterke groei voor een belangrijk deel aan hun aantrekkingskracht op jongeren. Eindhoven kent daarnaast een sterke magneetwerking door haar functie als Brainport, waardoor zich hier ook veel kenniswerkers, ondernemers en investeerders uit binnen- en buitenland vestigen. Uit De Jong et al. (2015b) blijkt dat de afgelopen jaren veel studenten in Eindhoven en omliggende gemeenten zijn blijven wonen na het voltooien van hun studie. Net als Eindhoven trekt Groningen ook veel jongeren aan door haar functie als universiteitsstad. In tegenstelling tot Eindhoven vertrekt het merendeel van de studenten na afronding van de studie uit de stad en vestigt zich in het ommeland of trekt naar het westen van het land omdat daar grotere kansen liggen op werk en een hoger inkomen (Rambharos en Beets, 2015). Naar verwachting zal dit patroon in de toekomst aanhouden. Almere groeit van deze zes gemeenten in absolute en relatieve zin het hardst. Het inwonertal van Almere zal groeien tot bijna 230 duizend inwoners in 2030. Almere zal hierdoor in 2030 wat groter zijn dan Groningen, terwijl het nu nog ongeveer even groot is. Omvangrijke woningbouw zal deze groei mogelijk moeten maken. Tot voor kort werd nog uitgegaan van een 'schaalsprong' (in 2013 neergelegd in de Rijksstructuurvisie Amsterdam-Almere-Markermeer), tegenwoordig wordt echter uitgegaan van een organische ontwikkeling met een gefaseerde, adaptieve, aanpak zonder vaststaand eindbeeld en vaste einddatum (Roelofson, 2015).

Tweederde van de bevolkingsgroei van Almere komt voort uit natuurlijke aanwas. Het overige deel is het gevolg van een vestigingsoverschot uit zowel binnen- als buitenland. Naast Eindhoven en Tilburg komt ook een derde gemeente uit de provincie Noord-Brabant voor op

de vijfde tot en met tiende plaats van de ranglijst, namelijk Breda. Ook deze gemeente blijft naar verwachting groeien, onder meer door de aanwezigheid van opleidingsmogelijkheden (zoals Avans Hogeschool, Nationale Hogeschool voor Toerisme en Verkeer en Koninklijke Militaire Academie). Voor deze drie grote steden in Noord-Brabant geldt dat ze een soortgelijke functie vervullen als de vier grote steden ten opzichte van de randgemeenten en de verder weg gelegen plattelandsgemeenten. Ook hier groeien de grote steden volgens de prognose sterk en in hun kielzog diverse randgemeenten (onder meer Roosendaal bij Breda en Helmond bij Eindhoven) terwijl de plattelandsgemeenten er krimpen of een vrijwel stabiel inwonertal kennen. In de afgelopen jaren is de sterke stedelijke groei mogelijk gemaakt door omvangrijke woningbouw, zoals de nieuwe wijken Reeshof bij Tilburg en Meerhoven bij Eindhoven. Ook in toekomst wordt hier nog een aanzienlijke woningbouw verondersteld. Ten slotte kent Nijmegen, eveneens door de magneetwerking als universiteitsstad, een sterke bevolkingsgroei, ondersteund door de woningbouw.

3.4.1 Ontwikkeling van het inwonertal van de vijfde tot en met de tiende grootste gemeente¹⁾

4. Ontwikkeling van het aantal huishoudens

Op 1 januari 2015 telde Nederland 7,7 miljoen huishoudens. Volgens de Huishoudensprognose van CBS zal dit aantal stijgen naar bijna 8,4 miljoen in 2030 en 8,5 miljoen in 2040 (Van Duin et al., 2016). Tot 2030 moet er dus woonruimte bij komen voor ruim een half miljoen huishoudens.

De toename van het aantal huishoudens komt enerzijds door de verwachte bevolkingsgroei, anderzijds door verdergaande afname van de gemiddelde huishoudensgrootte. In 1995 bestond een huishouden uit gemiddeld 2,35 personen, in 2015 is de huishoudensgrootte gedaald naar 2,17. De prognose veronderstelt een nog verdere daling naar 2,10 in 2030 en

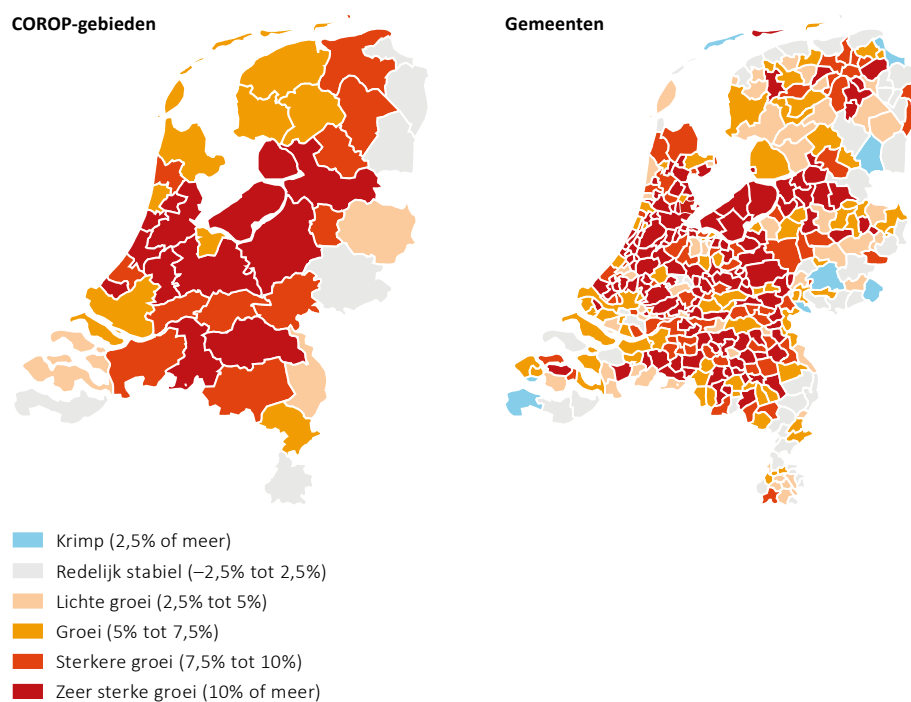
2,09 in 2040. Vooral het aantal mensen dat alleen woont, zal blijven toenemen. Dit is het gevolg van de voortgaande individualisering en vergrijzing: meer mensen van middelbare leeftijd zullen voor kortere of langere tijd alleen wonen en meer ouderen zullen alleen komen te staan doordat hun partner komt te overlijden (Van Duin et al., 2016).

4.1 Toename aantal huishoudens in bijna alle regio's

Het gevolg van de afname van de gemiddelde huishoudensgrootte is dat bevolkingskrimp zich in veel meer regio's voordoet dan huishoudenskrimp. In de periode 2015–2030 is in bijna alle veertig COROP-gebieden een groei van het aantal huishoudens voorzien. Alleen in Delfzijl en omgeving en Zeeuws-Vlaanderen wordt een geringe afname van het aantal huishoudens verwacht. In veel andere regio's waar het inwonertal in die periode zal dalen, wordt toch een lichte groei van het aantal huishoudens verwacht. De bevolkingsdaling in de krimpregio's komt voor een belangrijk deel voort uit de relatief vergrijsde bevolking, waardoor er jaarlijks meer mensen overlijden dan dat er baby's worden geboren. Als iemand weduwe of weduwnaar wordt, neemt het aantal inwoners wel af, maar het aantal huishoudens niet. De toenemende sterfte heeft in krimpregio's daardoor een sterker effect op het aantal inwoners dan op het aantal huishoudens.

De sterkste groei van het aantal huishoudens vindt volgens de prognose plaats in Flevoland. Tussen 2015 en 2030 komen er in Flevoland naar verwachting ruim 35 duizend huishoudens bij, een groei van ruim 20 procent. De procentuele toename van het aantal huishoudens is in Flevoland dubbel zo groot als die van het aantal inwoners. Dat komt doordat de gemiddelde huishoudensgrootte in Flevoland sterk daalt en zal blijven dalen. De komende jaren gaan veel kinderen uit huis en een eigen (eenpersoons)huishouden stichten. Daarnaast heeft dit te

4.1.1 Ontwikkeling van het aantal huishoudens per COROP-gebied (linker kaart) en per gemeente (rechter kaart), 2015–2030

Bron: PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose

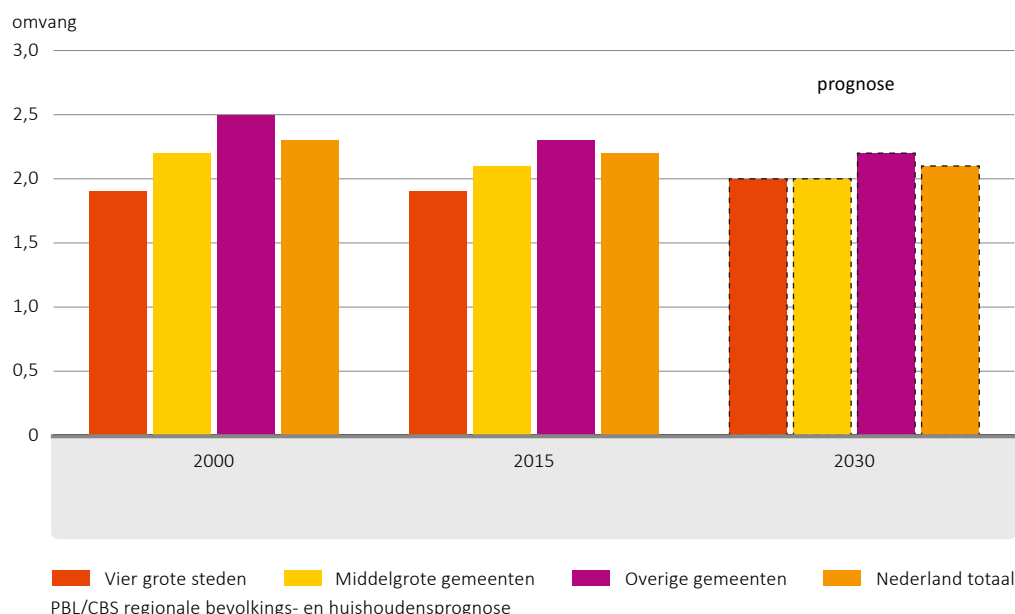
www.pbl.nl of www.cbs.nl

maken met de afwijkende leeftijdsopbouw van Flevoland. Door haar geschiedenis als nieuwe polder, waar in het verleden vooral gezinnen naar toe zijn getrokken, heeft Flevoland nu veel gezinnen met kinderen en nog relatief weinig inwoners van 65 jaar of ouder. Juist in de oudere leeftijdsgroep komen kleine (eenpersoons)huishoudens veel voor. In de toekomst zal het aandeel ouderen in Flevoland toenemen, wanneer de huidige, omvangrijke generatie van mensen van middelbare leeftijd ouder wordt en de toestroom van nieuwe jonge gezinnen kleiner is dan voorheen. De toename van het aandeel ouderen versterkt de daling van de gemiddelde huishoudensgrootte.

Naast Flevoland vindt de sterkste huishoudensgroei plaats in de westen van Nederland. Vooral in de noordvleugel van de Randstad komt een toename van meer dan 10 procent veel voor. In veel regio's buiten de Randstad zal het aantal huishoudens ook flink blijven groeien.

Momenteel ligt de gemiddelde huishoudensgrootte in de kleine gemeenten beduidend hoger dan in de vier grote gemeenten. In de prognose wordt verwacht dat de gemiddelde huishoudensgrootte in de grote steden in de toekomst wat zal stijgen, terwijl het in de kleinere gemeenten fors gaat dalen. Hierdoor wordt het 'gat' tussen deze twee typen gemeenten vrijwel gedicht.

4.1.2 Gemiddelde huishoudensgrootte naar regio¹⁾

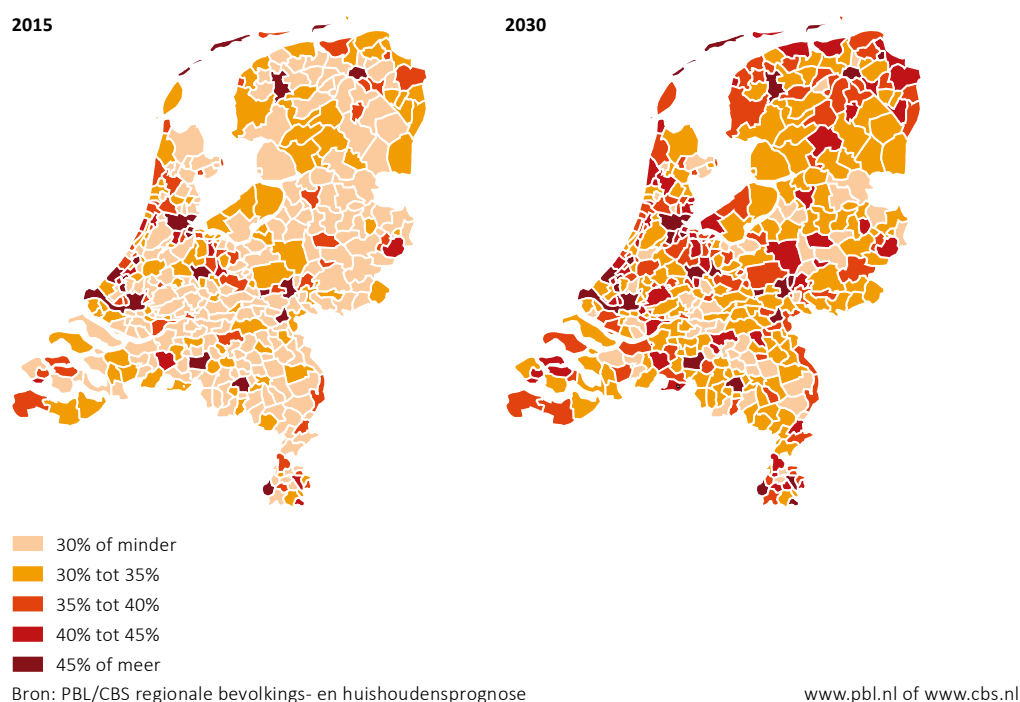
¹⁾ Gemeentegrenzen 2015. Vier grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht; Middelgrote gemeenten: overige gemeenten met in 2015 meer dan 100 duizend inwoners; Overige gemeenten: alle overige gemeenten.

In slechts vijftwintig gemeenten is voor de periode 2015–2030 een daling van het aantal huishoudens voorzien. In dezelfde periode zal het aantal inwoners naar verwachting in ongeveer 150 gemeenten afnemen. Gemeenten die met huishoudenskrimp te maken krijgen, liggen vrijwel zonder uitzondering aan de randen van Nederland.

De groei van het aantal huishoudens in Nederland wordt bijna volledig verklaard door de toename van het aantal alleenstaanden. In 1971 bestond 17 procent van alle huishoudens uit één persoon. Dit aandeel is in de loop van de tijd geleidelijk toegenomen en inmiddels

meer dan verdubbeld, tot 37 procent. In de toekomst zal dit aandeel nog verder toenemen. In kleine gemeenten is het aandeel eenpersoonshuishoudens momenteel lager dan voor Nederland in zijn geheel. Dit verschil zal in de toekomst echter kleiner worden, doordat het aandeel eenpersoonshuishoudens sterker zal stijgen in kleinere gemeenten. In deze gemeenten zal de vergrijzing namelijk sterker zijn dan in de grote steden (zie paragraaf 5), waardoor relatief meer ouderen alleen komen te staan door het overlijden van hun partner. Bovendien trekken veel jongvolwassenen naar de grote steden en zullen daar, in plaats van in de middelgrote en kleinere gemeenten, een gezin stichten. De sterkere daling van de huishoudensgrootte in de kleinere gemeenten kan dus worden verklaard uit een sterkere stijging van het aandeel eenpersoonshuishoudens.

4.1.3 Aandeel eenpersoonshuishoudens, 2015 en 2030

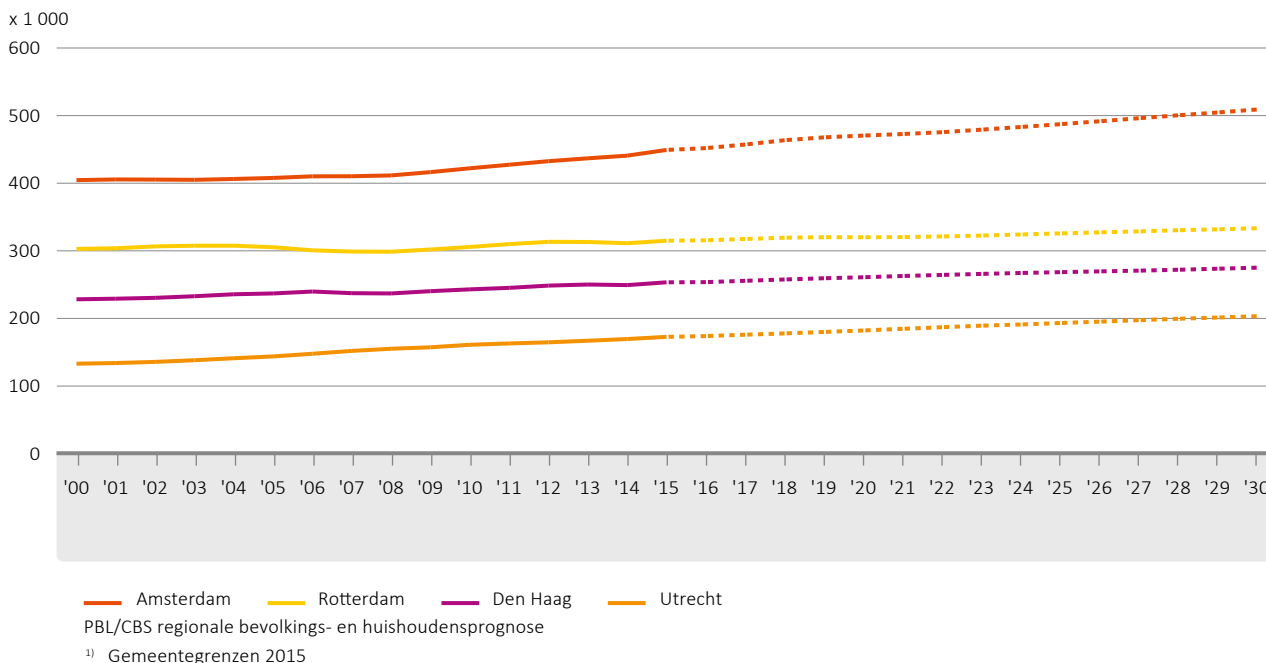

4.2 Meeste extra huishoudens in noordvleugel Randstad

In de gemeente Amsterdam voorziet de prognose de sterkste absolute groei van het aantal huishoudens. Tot 2030 groeit het aantal huishoudens met bijna 60 duizend naar ruim 500 duizend; een groei van bijna 15 procent. In relatieve zin groeit Utrecht nog harder: daar komen tot 2030 ruim 30 duizend huishoudens bij; een groei van bijna 20 procent. In dezelfde periode groeit het aantal huishoudens in Den Haag ongeveer 10 procent terwijl Rotterdam wat achterblijft met een groei van circa 5 procent. In alle vier de grote steden is de relatieve groei van de bevolking sterker dan die van het aantal huishoudens. In Nederland als geheel is het juist omgekeerd. Dit komt vooral doordat het grote aantal geboorten wél zorgt voor extra inwoners, maar niet voor extra huishoudens.

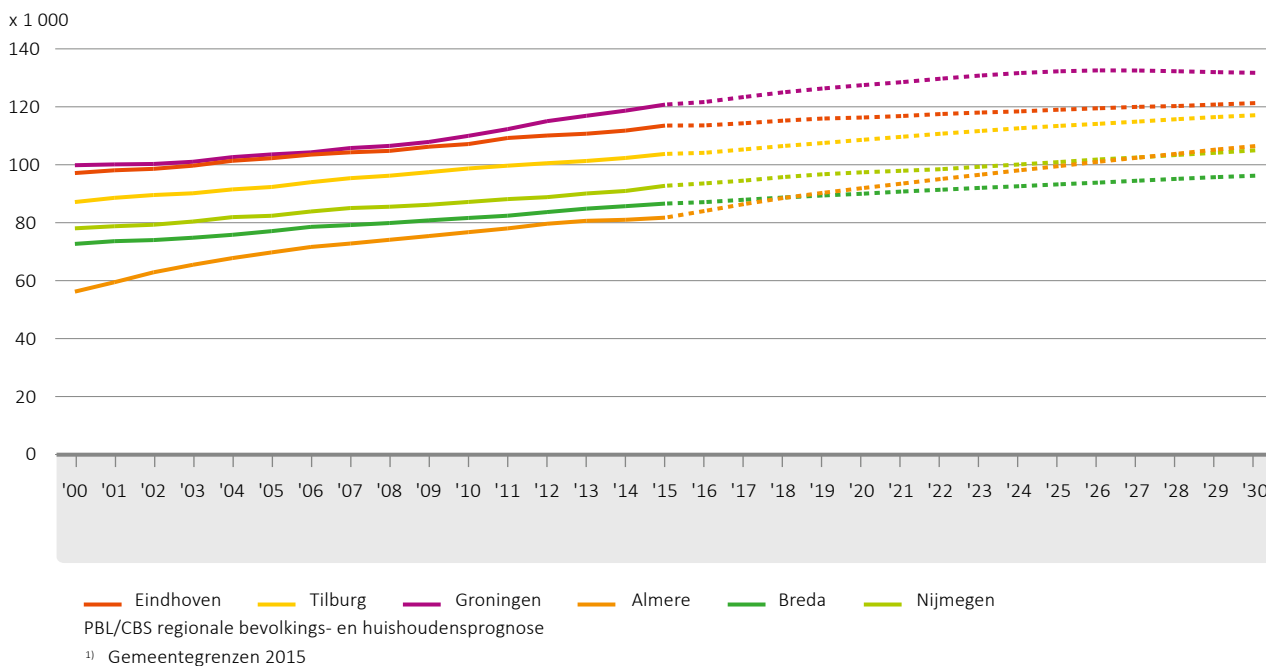
Op de ranglijst van het aantal huishoudens per gemeente staat Groningen op de vijfde plaats, net boven Eindhoven, maar ver boven Almere (tiende plaats). Groningen is een typische studentenstad, waar de meeste jongeren tijdens hun studie nog alleen wonen en na

4.2.1 Ontwikkeling van het aantal huishoudens in de vier grote gemeenten¹⁾

afronding van hun studie meestal weer wegtrekken (Rambharos en Beets, 2015). Hierdoor is de gemiddelde huishoudensgrootte in Groningen het laagst van alle Nederlandse gemeenten. Het aantal huishoudens in Groningen is sinds 2009 versneld toegenomen. Deze groei zal naar verwachting aanhouden tot het begin van de jaren 2020 om daarna te stabiliseren, in lijn met de bevolkingsgroei. In Eindhoven vlakt de huishoudensgroei wat af, ook dat is in lijn met de bevolkingsgroei. In Tilburg, Breda en Nijmegen blijft het aantal huishoudens toenemen in een tempo dat vergelijkbaar is met dat van de voorgaande periode.

4.2.2 Ontwikkeling van het aantal huishoudens in de vijfde tot en met de tiende gemeente¹⁾

Van alle gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners is de relatieve huishoudensgroei met afstand het sterkst in Almere. In deze gemeente komen er tot 2030 naar verwachting 25 duizend huishoudens bij, een groei van 30 procent. Deze sterke groei komt grotendeels door de aanwas van extra huishoudens vanuit de omliggende regio, aangetrokken door de relatief hoge woningbouw. Ook in absolute zin komen er in Almere meer huishoudens bij dan in Rotterdam en Den Haag. In 2030 telt Almere naar verwachting meer huishoudens dan Nijmegen en Breda.

5. Vergrijzing

Een van de belangrijkste structurele trends in de demografie van Nederland is de continue vergrijzing. In 1950 was minder dan 8 procent van de bevolking 65 jaar of ouder; sindsdien is dat aandeel voortdurend toegenomen. Vanaf 2011 is de vergrijzing versneld doordat de babyboomgeneratie, de relatief grote geboortecohorten van na 1945, de leeftijd van 65 bereiken. In 2015 is het percentage 65-plussers al opgelopen naar 18 procent en in de toekomst wordt door CBS een verdere stijging voorzien naar 24 procent in 2030, en bijna 27 procent in 2040 (Van Duin et al., 2015). De vergrijzing geldt niet alleen voor Nederland als geheel, maar ook voor alle regio's in Nederland. Wel is er sprake van regionale verschillen in het tempo van vergrijzing. In de afgelopen twintig jaar zijn de gebieden aan de randen van Nederland sneller zijn vergrijsd dan de Randstad en enkele steden daarbuiten (Kooiman, 2016). Volgens de prognose zullen de regionale verschillen voor wat betreft de vergrijzing in de in de toekomst blijven bestaan.

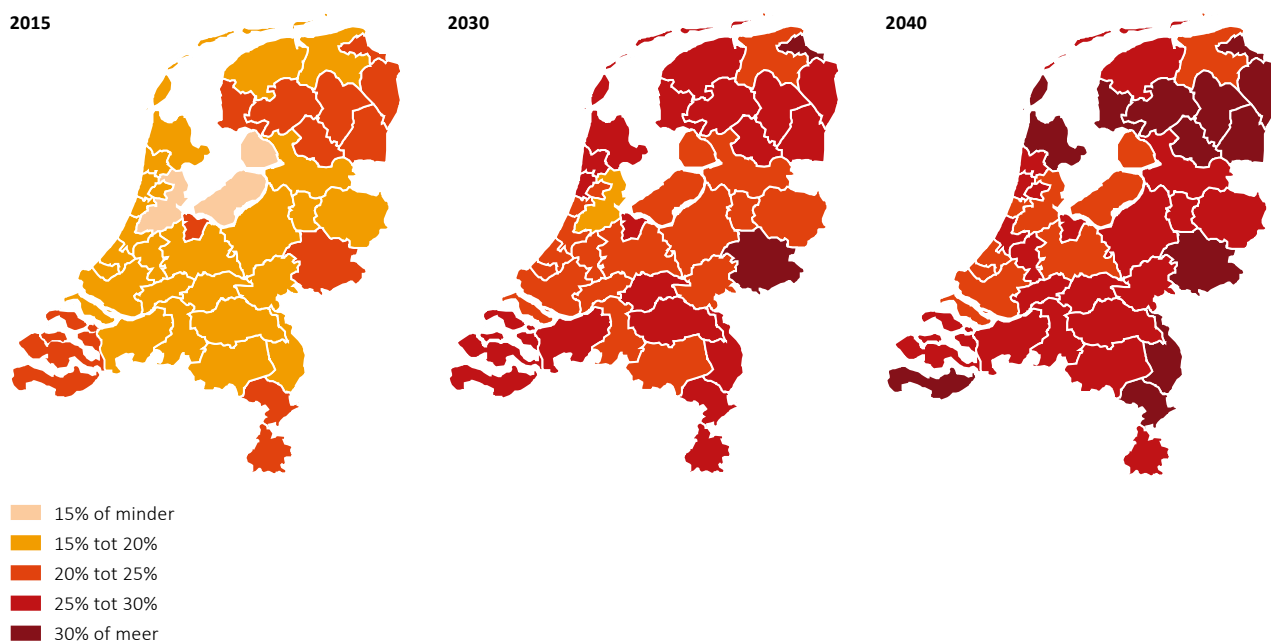
5.1 Relatief veel ouderen aan de randen van het land

Vergrijzing speelt een belangrijke rol bij bevolkingskrimp: als er relatief veel ouderen in een regio wonen, is de sterfte hoger. Tegelijkertijd worden er verhoudingsgewijs minder jongeren en worden er minder kinderen geboren. Het is daarom niet verwonderlijk dat de regio's die te maken hebben met bevolkingskrimp ook een relatief vergrijsde bevolking hebben. Dat er relatief veel ouderen wonen is het gevolg van selectief vertrek van jongvolwassenen en gezinnen, gecombineerd met een geringe instroom van jongeren.

Zeeuws-Vlaanderen is momenteel de meest vergrijsde regio van Nederland, met bijna 24 procent 65-plussers. Tot 2030 loopt dit aandeel volgens de prognose op tot 29 procent. In Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen en de Achterhoek zal de vergrijzing naar verwachting dan ongeveer even hoog zijn als in Zeeuws-Vlaanderen. Ook de provincies Drenthe, Zeeland en Limburg zijn en blijven relatief sterk vergrijsd.

Ook de Randstad krijgt in de nabije toekomst te maken met vergrijzing. De minst vergrijsde regio is op dit moment Flevoland. Die provincie heeft nog een betrekkelijk jonge leeftijdsopbouw omdat in de afgelopen decennia vooral jonge gezinnen naar deze 'nieuwe' provincie zijn getrokken. De komende jaren zal de relatief omvangrijke groep bewoners die inmiddels van middelbare leeftijd is, de leeftijd van 65 bereiken. Het deel 65-plussers neemt daardoor naar verwachting snel toe: van 12 procent in 2015 naar 20 procent in 2030. Rond

5.1.1 Percentage 65-plus in 2015 en 2030 per COROP-gebied

Bron: PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose

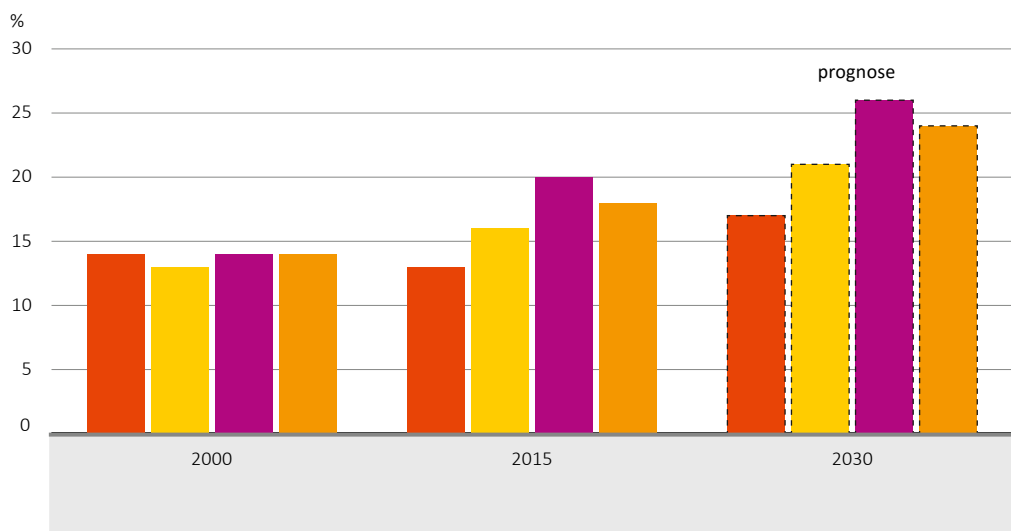
www.pbl.nl of www.cbs.nl

2030 zal Flevoland waarschijnlijk niet langer de minst vergrijsde regio zijn, maar Groot-Amsterdam. In Groot-Amsterdam verloopt de vergrijzing namelijk langzamer doordat er voortdurend jongvolwassenen uit binnen- en buitenland instromen, en doordat er veel baby's worden geboren. Ook in andere stedelijke regio's, zoals de agglomeratie Den Haag, Utrecht, Delft en Westland en de regio Overig Groningen, met daarbinnen de stad Groningen, zal de vergrijzing minder snel gaan. Doordat de regio's waar momenteel al relatief veel 65-plussers wonen gemiddeld sneller blijven vergrijzen dan de regio's die momenteel relatief jong zijn, zullen de regionale verschillen nog wat groter worden dan ze nu zijn. In de periode 2030–2040 worden deze regionale verschillen zelfs nog groter, wanneer de huidige ontwikkeling zich doorzetten. De grote uitzondering op deze trend is Flevoland: eens veruit de jongste regio, maar over enkele decennia even grijs als Nederland als geheel.

5.2 Jonge steden, oude dorpen

Het hierboven geschetste regionale beeld is voornamelijk terug te voeren op verschillen in gemeentegrootte: grote steden vergrijzen maar licht, middelgrote gemeenten vergrijzen wat meer en kleinere gemeenten vergrijzen sterk. In 2000 bestonden er nog nauwelijks verschillen tussen grote en kleine gemeenten in de mate van vergrijzing. In de vier grote steden woonden naar verhouding zelfs nog iets meer 65-plussers dan gemiddeld in Nederland. In 2015 is dat beeld flink veranderd: de grote steden zijn in vergelijking met 2000 niet verder vergrijsd, terwijl de kleinere gemeenten bovengemiddeld snel vergrijsden. Deze trend zet zich door tot 2030. Weliswaar komen er ook in de grote steden meer ouderen bij, maar het tempo van vergrijzing ligt beduidend lager dan dat in de kleinere gemeenten. Hierdoor wordt het contrasten tussen stad en platteland steeds groter: in 2030 is rond 25 procent van de inwoners van de kleinere gemeenten 65-plusser tegen ongeveer 15 procent in de grote steden.

5.2.1 Percentage 65-plussers in 2005, 2015 en 2030, naar regio¹⁾

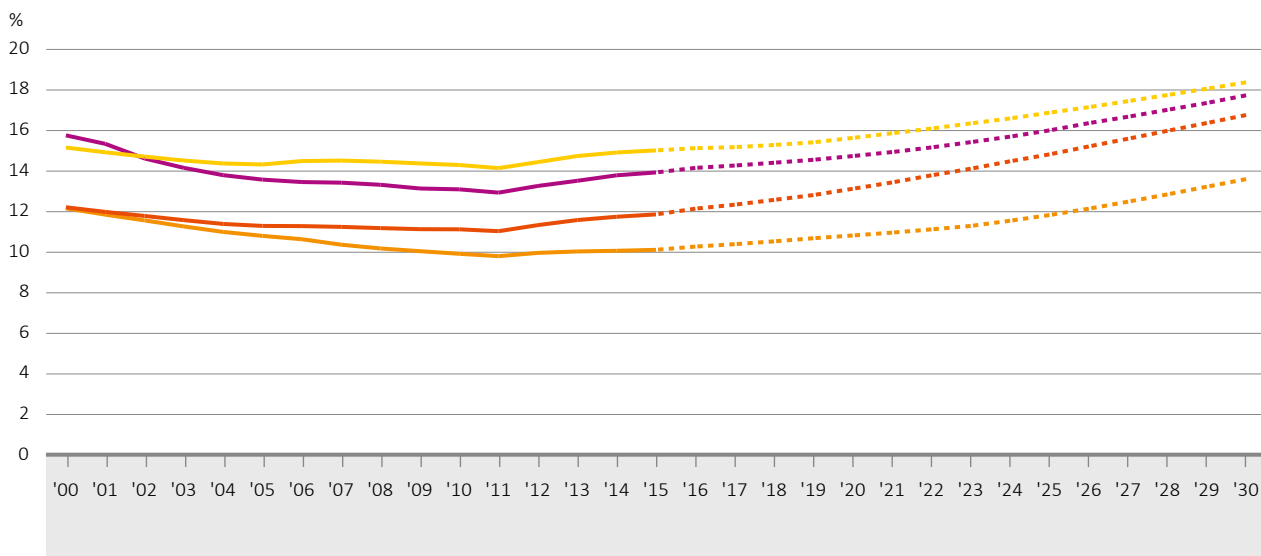

■ Vier grote steden
 ■ Middelgrote gemeenten
 ■ Overige gemeenten
 ■ Nederland totaal
 PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose

¹⁾ Gemeentegrenzen 2015. Vier grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht; Middelgrote gemeenten: overige gemeenten met in 2015 meer dan 100 duizend inwoners; Overige gemeenten: alle overige gemeenten.

Utrecht is van de vier grote steden het minst vergrijsd, gevolgd door Amsterdam, Den Haag en Rotterdam. In het eerste decennium van deze eeuw was er in de grote steden nog sprake van een licht dalend dan wel stabiel aandeel 65-plussers, maar enkele jaren geleden is ook hier de vergrijzing begonnen. In de toekomst zal deze verder doorzetten. De rangorde van de vier grote steden zal hetzelfde blijven; wel geldt dat Utrecht minder snel vergrijsd dan de andere drie grote steden. Dit komt doordat het aandeel studenten in Utrecht groter is dan in de andere drie steden. Ook speelt mee dat er in Utrecht relatief veel woningbouw wordt gerealiseerd en is gepland: dit maakt de stad vooral aantrekkelijk voor jonge gezinnen.

5.2.2 Ontwikkeling van het percentage 65-plussers in de vier grote gemeenten¹⁾

— Amsterdam
 — Rotterdam
 — Den Haag
 — Utrecht
 PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose

¹⁾ Gemeentegrenzen 2015

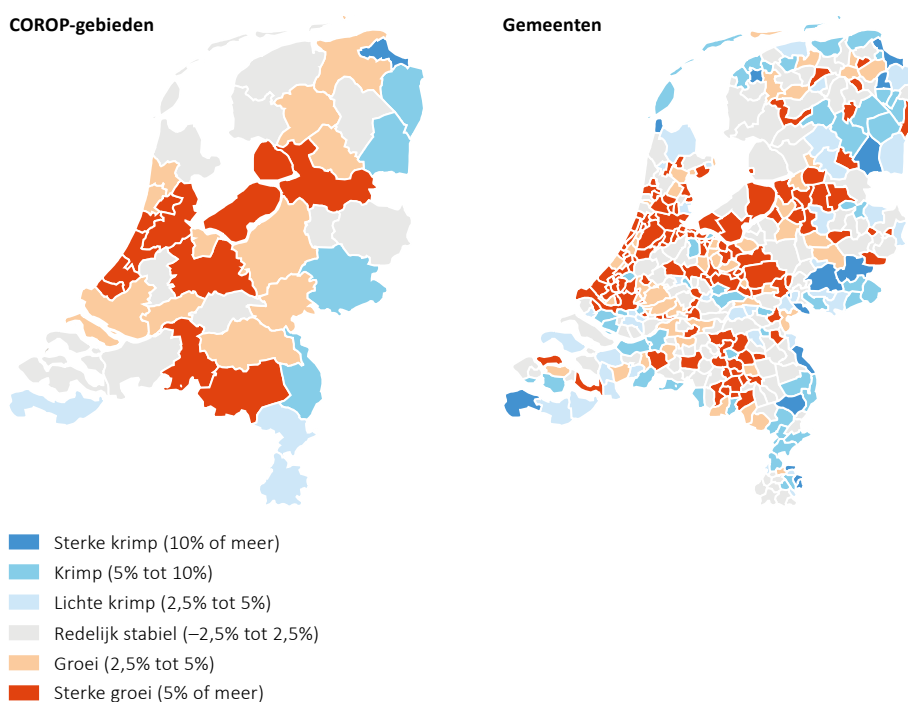
6. Ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking

De komende vijftien jaar zal het totaal aantal mensen tussen de 20 jaar en de AOW-gerechtigde leeftijd in Nederland blijven toenemen; van 10,1 miljoen in 2015 naar 10,5 miljoen in 2030. De ontwikkeling van deze potentiële beroepsbevolking, het deel van de populatie dat enkel op basis van leeftijd tot het arbeidsaanbod kan worden gerekend, hangt zowel af van de bevolkingsontwikkeling in het algemeen als van de samenstelling naar leeftijd. Voor de leeftijdsbovengrens wordt gebruik gemaakt van de nu geldende wetgeving op het gebied van de AOW-leeftijd. Deze loopt op van 65 jaar en 3 maanden in 2015 tot 67 jaar in 2021. Vanaf 2022 wordt een eventuele verdere verhoging van de AOW-leeftijd gekoppeld aan de ontwikkeling van de resterende periodelevensverwachting op de leeftijd van 65 jaar. De groei van de potentiële beroepsbevolking zwakt gedurende de prognoseperiode af en tegen 2040 begint de potentiële beroepsbevolking te krimpen. Overigens zou de potentiële beroepsbevolking in het komende decennium al zijn gaan krimpen als de AOW-leeftijd niet zou zijn verhoogd (Van Duin en Stoeldraijer, 2014).

6.1 Potentiële beroepsbevolking krimpt tot 2030 alleen in enkele grensregio's

De regionale variatie in de ontwikkeling van het aantal mensen tussen de 20 jaar en de AOW-gerechtigde leeftijd volgt in grote lijnen het beeld van de bevolkingsontwikkeling van

6.1.1 Ontwikkeling van het aantal mensen tussen 20 jaar en de AOW-gerechtigde leeftijd per COROP-gebied, 2015–2030

Bron: PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose

www.pbl.nl of www.cbs.nl

de totale bevolking. De prognose voorziet voor de periode 2015–2030 een vrij sterke groei, van meer dan 10 procent, van de potentiële beroepsbevolking in de COROP-gebieden Groot-Amsterdam, agglomeratie Haarlem en Delft en Westland. Daarnaast is er een beduidende groei in diverse andere delen van de Randstad, delen van Noord-Brabant en de regio Zwolle. De potentiële beroepsbevolking zal afnemen in diverse regio's aan de randen van Nederland. Tot halverwege de jaren 2020 is deze krimp hier overigens nog gering, maar daarna begint het aantal mensen in de werkzame leeftijd sterker af te nemen. Dit geldt vooral voor Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen, Zuidoost-Drenthe, de Achterhoek, Zeeuws-Vlaanderen en de provincie Limburg.

6.2 Na 2030 sterke afname in grote delen van Nederland

Landelijk gaat de potentiële beroepsbevolking in de periode 2030–2040 met ruim 2 procent krimpen, terwijl de totale bevolking dan nog licht groeit. Dit komt op conto van de vergrijzing: de geboortecohorten die op de AOW-leeftijd uitstromen zijn namelijk groter dan de geboortecohorten die op leeftijd 20 jaar instromen in de potentiële beroepsbevolking. Dit betekent op regionaal niveau dat meer COROP-gebieden te maken krijgen met een krimpende potentiële beroepsbevolking: zo'n 35 van de 40 COROP-gebieden zullen hiermee te maken krijgen. De sterkste afname van het aantal mensen in de werkzame leeftijd zal dan plaatsvinden in de regio's die vóór 2030 ook al krompen: Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen, de Achterhoek, Zuidoost-Drenthe en Zeeuws-Vlaanderen.

Een groei van de potentiële beroepsbevolking is in het vierde decennium alleen nog te verwachten in Groot-Amsterdam, Delft en Westland, Zaanstreek, agglomeraties Haarlem en agglomeratie Den Haag. Dit komt vooral door de instroom van jongvolwassenen uit binnen- en buitenland, en in het kielzog hiervan relatief veel geboorten die op termijn ertoe leiden dat de instroom van nieuwe 20-jarigen de uitstroom van mensen op AOW-leeftijd licht overtreft.

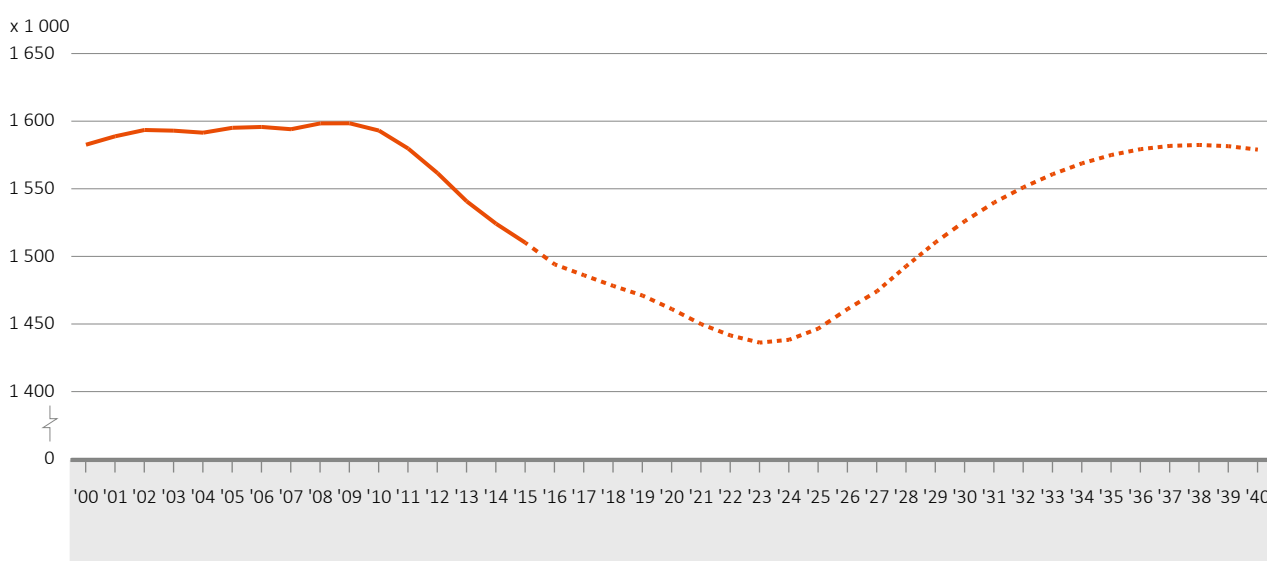
7. Ontwikkeling van het aantal basisschoolleerlingen

Voor gezinnen met kinderen is het van belang om op afzienbare afstand van een basisschool te wonen. Omgekeerd is de levensvatbaarheid van basisscholen afhankelijk van de aanwezigheid van 4 tot 12 jaar in de nabije omgeving. Voor kleine scholen dreigt sluiting of een fusie met een nabijgelegen school als de leerlingenaantallen blijven dalen (Haartsen en Van Wissen, 2012). In Noord-Nederland zou in de periode tot 2022 bijna een op de vijf scholen in de problemen komen, ook als rekening wordt gehouden met fusiemogelijkheden (Elshof en Van Wissen, 2014). Om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de vraag naar basisonderwijs beschrijft dit artikel ook de prognose van het aantal 4- tot 12-jarigen, de leeftijd waarop kinderen normaliter naar de basisschool gaan.

7.1 Dip in het aantal basisschoolleerlingen

Het aantal 4- tot 12-jarigen, hierna omschreven als basisschoolleerlingen, fluctueert veel sterker dan de omvang van de totale bevolking. Het aantal basisschoolleerlingen wordt bepaald door de omvang van geboortecohorten. Deze omvang varieert in een soort van golfbeweging: de echo is van de babyboom na de Tweede Wereldoorlog en de babybust in de zeventiger en tachtiger jaren. Tussen 2010 en 2015 is het aantal basisschoolleerlingen, geboren uit moeders voortgekomen uit de babybust, sterk gedaald van 1,6 miljoen kinderen naar 1,5 miljoen. De verwachting is dat deze daling nog zo'n tien jaar zal doorzetten. Hierna gaat het aantal basisschoolleerlingen weer stijgen. In 2025 zijn er naar verwachting ruim 1,4 miljoen kinderen in de basisschoolleeftijd; een daling van ongeveer 5 procent ten opzichte van 2015. Door de toename die daarna volgt, ligt het aantal basisschoolleerlingen tegen 2030 al weer op het niveau van 2015. Daarna stijgt het nog verder door.

7.1.1 Aantal 4- tot 12-jarigen in Nederland

PBL/CBS regionale bevolkings- en huishoudensprognose

De daling van het totaal aantal basisschoolleerlingen in Nederland treedt ook in de meeste Nederlandse gemeenten op. Dit geldt echter niet voor grote gemeenten en voor diverse andere gemeenten met grootschalige woningbouwprojecten, die vooral jonge gezinnen aantrekken.

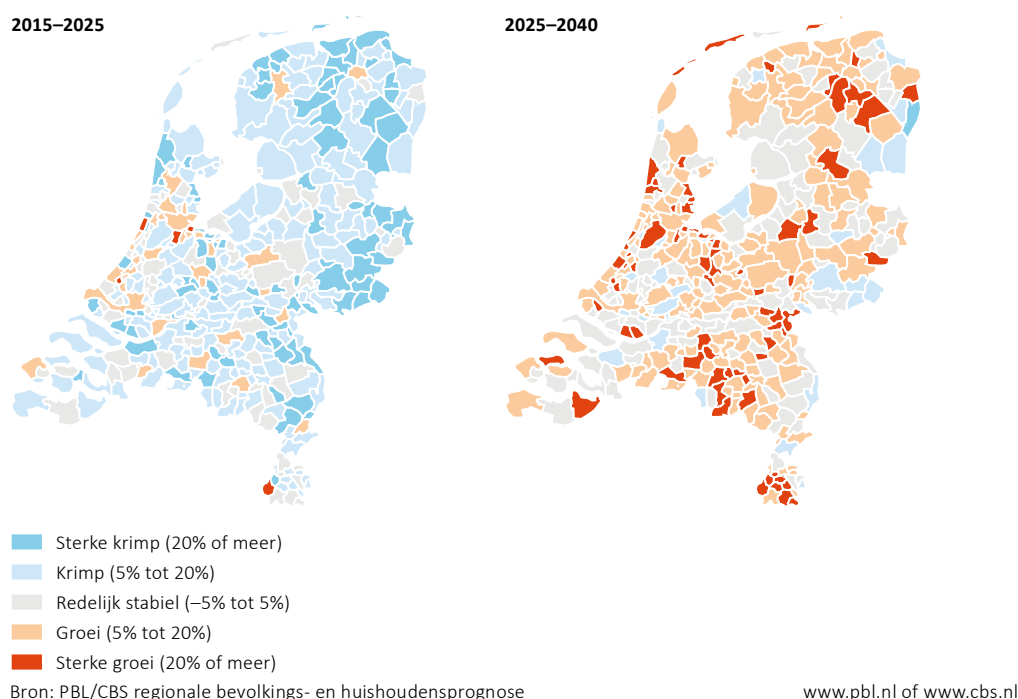
7.2 Sterkste daling aantal basisschoolleerlingen in Noord-Nederland

Tussen 2000 en 2015 is het aantal basisschoolleerlingen in meer dan vier van de vijf gemeenten teruggelopen. De sterkste dalingen vonden hierbij plaats aan de randen van Nederland. De meeste krimpregio's zijn relatief sterk vergrijsd en ontgroend, waardoor de aanwas van nieuwe basisschoolleerlingen beperkt is. Vooral in Zuid-Limburg nam het aantal basisschoolleerlingen in die periode sterk af, met bijna 30 procent. In veel andere perifeer gelegen regio's bedroeg de daling tussen de 10 en 25 procent. Ook binnen de Randstad waren er gebieden waar het aantal basisschoolleerlingen aanzienlijk terugliep,

zoals IJmond en Delft en Westland. Tegenover deze wijdverspreide daling staat een stijging in de agglomeratie Den Haag en de regio's in de noordvleugel van de Randstad. Opnieuw speelt het onderscheid tussen grote stad en platteland een rol: in de meeste grote steden en omliggende randgemeenten groeide het aantal basisschoolleerlingen, terwijl het in veel kleine plattelandsgemeenten afnam.

Bovenstaand regionaal patroon zal zich in de toekomst grotendeels voortzetten. In de meeste regio's die na de eeuwwisseling een flinke daling van het aantal 4- tot 12-jarigen kende, zet die daling onverkort door. De sterkste krimp van het aantal basisschoolleerlingen is dan ook voorzien aan de randen van Nederland, vooral in het noorden. In de periode 2015–2025 is een daling van nog eens 10 tot 20 procent voorzien in grote delen van de provincies Groningen, Friesland en Drenthe, en de regio's Achterhoek en Twente.

7.2.1 Ontwikkeling van het aantal 4- tot 12-jarigen per gemeente, 2015–2025 en 2025–2040

De voornaamste toename van het aantal basisschoolleerlingen vindt naar verwachting plaats in Groot-Amsterdam, agglomeratie Den Haag, agglomeratie Haarlem en Delft en Westland. Dit is opmerkelijk aangezien hier de afgelopen tien jaar juist sprake was van een sterke daling. Niet alleen in de grote steden zelf, maar ook in randgemeenten zoals Rijswijk (Den Haag) en Diemen (Amsterdam) is een flinke toename voorzien.

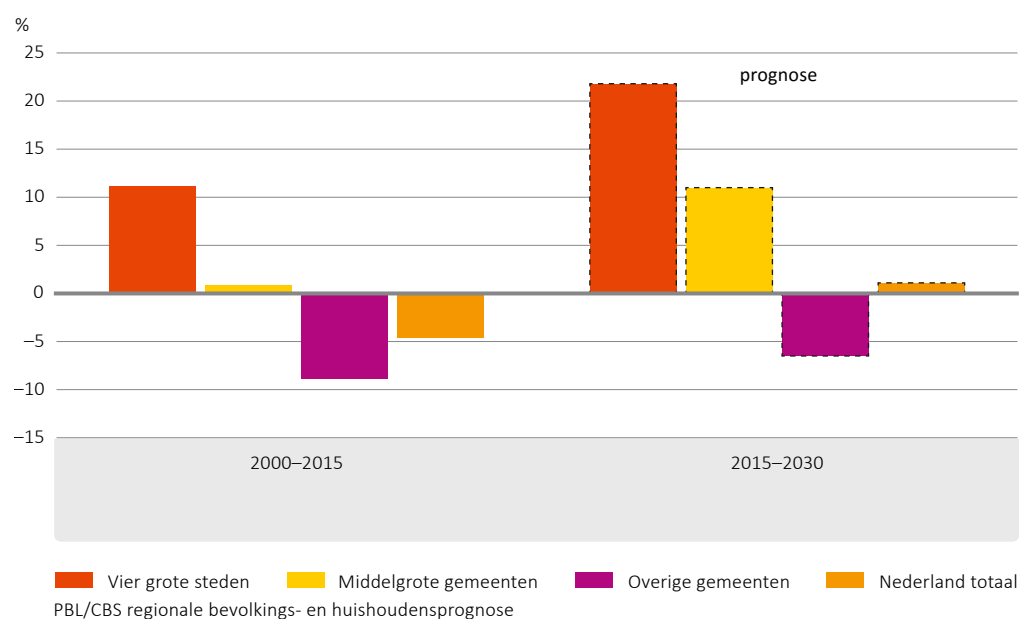
Terwijl het kaartbeeld over de ontwikkeling van het aantal basisschoolleerlingen in de komende tien jaar wordt gedomineerd door krimp, wordt dat van de daaropvolgende periode volgens de prognose vooral gekleurd door groei. Na 2025, als het aantal basisschoolleerlingen landelijk naar verwachting weer gaat stijgen, zet de krimp nog slechts door in ongeveer één van de vijf gemeenten, terwijl in het merendeel van de gemeenten matige tot sterke groei zal optreden. De krimp betreft hoofdzakelijk kleinere gemeenten, maar daarnaast enkele groeikernen uit de jaren zeventig van de twintigste eeuw, zoals Zoetermeer en Lelystad. De

groei treedt wijdverspreid over Nederland op, zowel in de grote steden als de gemeenten hieromheen. Ook in de huidige krimpregio's is voor de periode 2025–2040 in veel gemeenten weer een stijging van het aantal basisschoolleerlingen voorzien.

7.3 Meer basisschoolleerlingen in grote steden, minder op het platteland

Regionale verschillen in de ontwikkeling van het aantal 4- tot 12-jarigen komen het sterkst tot uitdrukking in het onderscheid tussen stad en platteland. In de vier grote steden zijn in de periode 2000–2015 bijna 20 duizend kinderen van 4 tot 12 jaar bijgekomen, een stijging van bijna 10 procent. Dit is het gevolg van de hoge geboortecijfers in de grote steden. In de periode 2015–2030 komen er in de vier grote steden gezamenlijk volgens de prognose nog eens 40 duizend basisschoolleerlingen bij, een groei van ruim 20 procent. Het tegenovergestelde van deze ontwikkeling doet zich voor in de kleinere gemeenten, met minder dan 100 duizend inwoners. In 2015 telden deze overige gemeenten gezamenlijk 100 duizend minder basisschoolleerlingen dan in 2000, een daling van 9 procent. In 2030 zullen er in deze gemeenten naar verwachting nog eens 60 duizend minder basisschoolleerlingen zijn. In de middelgrote gemeenten is een lichte stijging voorzien. In steden als Groningen, Leeuwarden, Nijmegen en Maastricht komen er meer basisschoolleerlingen bij, terwijl er sprake is van een daling in de omliggende, meer landelijke gemeenten. Ook in Brabant daalt het aantal basisschoolleerlingen in veel kleinere gemeenten, maar is juist sprake van een stijging in Eindhoven, Tilburg en Breda.

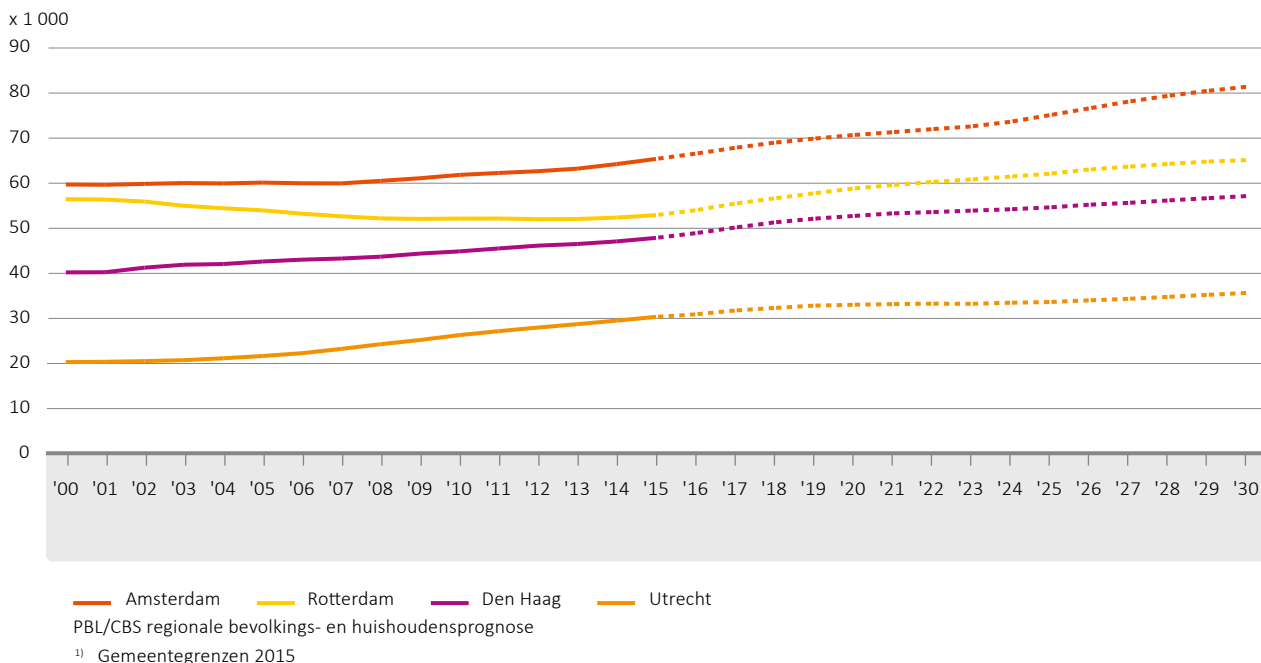
7.3.1 Ontwikkeling van het aantal 4- tot 12-jarigen naar regio¹⁾

¹⁾ Gemeentegrenzen 2015. Vier grote steden: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht; Middelgrote gemeenten: overige gemeenten met in 2015 meer dan 100 duizend inwoners; Overige gemeenten: alle overige gemeenten.

In de periode 2000–2015 groeide de vraag naar basisonderwijs vooral sterk in Utrecht. Daar nam het aantal basisschoolleerlingen met de helft toe. In Amsterdam en Den Haag was de stijging geringer, terwijl er in Rotterdam zelfs sprake was van een lichte daling. Tussen 2015 en 2030 voorziet de prognose juist een sterke toename in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, terwijl de groei in Utrecht wat afvlakt.

7.3.2 Ontwikkeling van het aantal 4- tot 12-jarigen in de vier grote steden¹⁾

8. Onzekerheid

De Regionale bevolkings- en huishoudensprognose geeft op basis van de huidige kennis en inzichten een beeld van de meest waarschijnlijke toekomst, gegeven de recente ontwikkelingen. Iedere prognose is echter met de nodige onzekerheden omgeven. Die onzekerheid neemt toe naarmate de prognoseperiode verder in de toekomst ligt. Bovendien geldt dat bij lagere regionale niveaus de onzekerheid steeds groter wordt, omdat toevalsfluctuaties bij kleinere aantallen een grotere rol spelen dan bij grotere aantallen.

De onzekerheid over de bevolkingsgroei en de huishoudenstoename wordt in gebieden waar de druk op de woningmarkt hoog is, voor een groot deel bepaald door de onzekerheid over de woningbouw. Gemeenten, en in het bijzonder die in de Randstad met een hoge woningproductie, zullen sterker groeien dan gemeenten met weinig woningbouw. Voor de korte termijn worden daarom woningbouwplannen meegenomen bij het opstellen van de regionale prognose. Dit geeft voor de komende tien jaar houvast, hoewel die plannen in het recente verleden niet altijd werden gerealiseerd als gevolg van de crisis. De woningbouwproductie trekt momenteel weer aan en gemeenten en provincies verwachten dat dit de komende jaren zo zal blijven. Voor de lange termijn kan niet worden uitgegaan van woningbouwplannen, omdat deze doorgaans nog niet zijn gemaakt.

Niet alleen de onzekerheid over de woningbouw neemt toe naarmate we verder in de toekomst kijken. Dit geldt ook voor de geboorte, de sterfte, immigratie en emigratie, vestiging en vertrek en processen in de levensloop (zoals het uit huis gaan van kinderen, gaan samenwonen, uit elkaar gaan en naar een instelling verhuizen). Toekomstige economische ontwikkelingen zijn een belangrijke bron van onzekerheid, omdat die niet alleen het aantal binnenlandse verhuisbewegingen en de bestemmingen kunnen beïnvloeden maar ook de immigratie, emigratie en de geboorte. Ook kunnen er onvoorziene sociaal-culturele

veranderingen optreden die vooral doorwerken in huishoudensvorming en –ontbinding. Zo is er veel onzekerheid over de woonvoorkeuren van generaties. Ten slotte kunnen onverwachte internationale ontwikkelingen van invloed zijn op de immigratie, zoals de ontwikkeling van de Europese Unie (denk aan mogelijke effecten van de Brexit en trends in de arbeidsmigratie), oorlogen (bijvoorbeeld de sterk gestegen asielmigratie uit Syrië en Eritrea), terreur en de klimaatverandering.

Gezien de grote onzekerheid over toekomstige regionale ontwikkelingen in de componenten van de bevolkingsgroei en huishoudensvorming en -ontbinding, hebben het PBL en CBS in deze editie van de prognose voor het eerst ook op regionaal niveau de onzekerheid in beeld gebracht. Hierdoor kan niet alleen een beeld worden verkregen van de meest waarschijnlijke toekomst, maar ook een indicatie van de onder- en bovengrenzen van de demografische groei. Hiertoe is de zogenaamde stochastische regionale prognose doorgerekend, die onzekerheidsintervallen oplevert en hiermee een indicatie geeft van de betrouwbaarheid van de prognose. Bij deze regionale prognose worden zowel de onder- als bovengrens van het 67%-onzekerheids-interval gepresenteerd. Naast de stochastische prognose kan de onzekerheid overigens ook in beeld worden gebracht door het opstellen van scenario's. De stochastische prognose doet een uitspraak over de mate van onzekerheid aan de hand van een 'onzekerheids-interval' dat geënt is op voorspelfouten. Scenario's daarentegen geven een beeld van de onzekerheid door consistente verhaallijnen over drijvende krachten achter de onzekerheid door te rekenen. In 2015 is door het CPB en PBL de demografische ontwikkeling in COROP-gebieden aan de hand van een viertal Welvaart- en Leefomgevingsscenario's doorgerekend (CPB en PBL, 2015).

8.1 Onzekerheid over de bevolkingsgroei

Deze editie van de regionale prognose van het PBL en CBS brengt voor het eerst de onzekerheid over de ontwikkeling van het aantal inwoners en het aantal huishoudens in beeld. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een methodiek die lijkt op die van de stochastische prognose, die ook wordt gebruikt voor het opstellen van de stochastische nationale prognose van CBS (De Beer en Alders, 1999a; De Beer en Alders, 1999b). Deze methodiek geeft een beeld van de mate van onzekerheid, waarbij rekening wordt gehouden met de geschatte kans op afwijkingen van de trendmatige ontwikkeling.

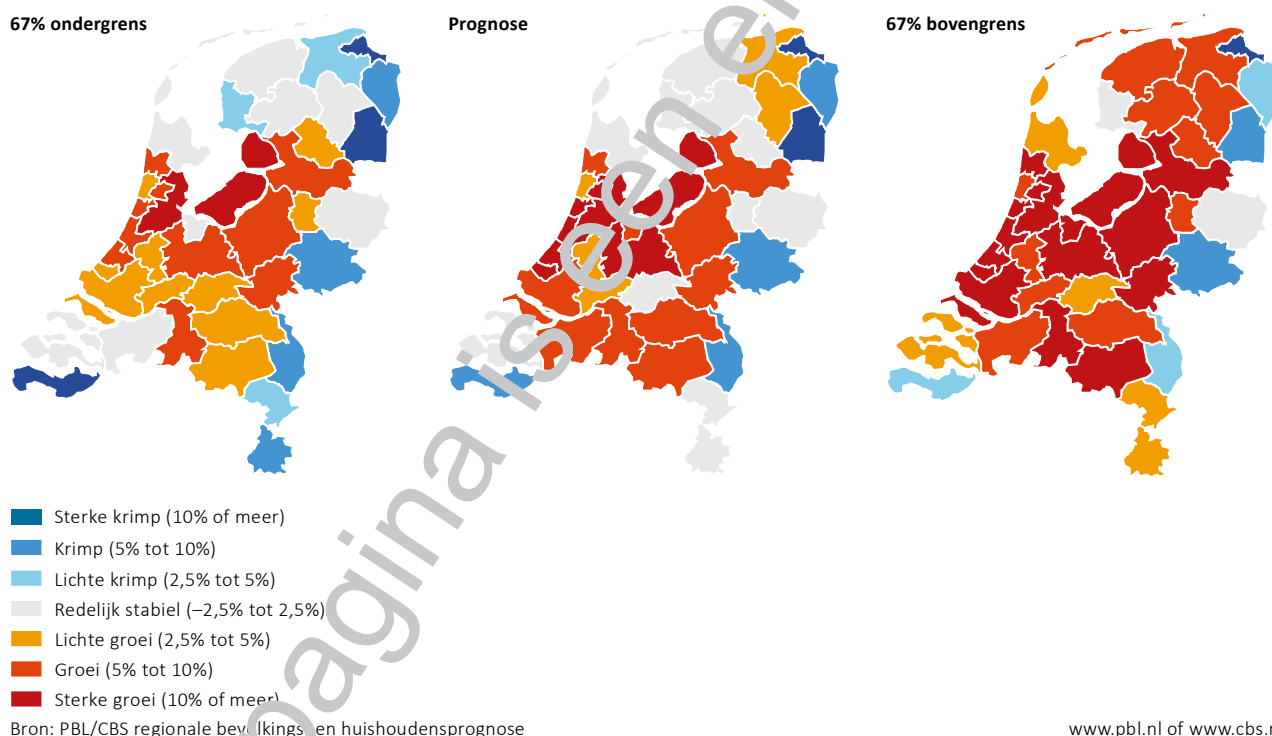
Bij het opstellen van de (quasi-)stochastische, regionale prognose worden voor elke gemeente, provincie en COROP-gebied naast de prognose zelf, ook zestien varianten gesimuleerd. Deze varianten geven aan wat het effect is van hogere dan wel lagere veronderstellingen ten aanzien van de geboorte, sterfte, buitenlandse migratie, binnenlandse migratie, het uit huis gaan van kinderen, het gaan samenwonen en het gaan wonen in een instelling. Uit de uitkomsten van deze varianten kan voor elke afzonderlijke regio de onder- en bovengrens van het 67%-onzekerheids-interval, hierna aangeduid met prognose-interval, worden afgeleid. Naar verwachting zullen de werkelijke cijfers in de meeste gevallen, twee op de drie keer, tussen deze twee waarden liggen. Hoe smaller dit onzekerheidsinterval, hoe zekerder de uitkomst. De intervallen die op deze manier worden afgeleid, zijn op nationaal niveau consistent met de Stochastische bevolkings- en huishoudensprognoses van CBS.

Het 67%-prognose-interval geeft een bandbreedte voor de uitkomsten van elke regio afzonderlijk. Gemeentelijke cijfers kunnen echter niet zonder meer over gebieden worden

opgeteld, omdat de bovengrens bij de ene gemeente niet altijd hoeft samen te gaan met de bovengrens bij een andere gemeente. Hetzelfde geldt overigens voor de optelling van COROP-gebieden naar provincies. Zo is bijvoorbeeld het 67%-prognose-interval voor het verwachte inwonertal in de provincie Noord Holland kleiner dan de som van de prognose-intervallen voor de afzonderlijke gemeenten in Noord Holland.

Kaart 8.1.1 geeft een beeld van de bevolkingsgroei tussen 2015 en 2040 voor COROP-gebieden volgens prognose en de onder- en bovengrens van het 67%-prognose-interval. De prognose dient als de meest waarschijnlijke toekomst te worden beschouwd. Voor de meeste COROP-gebieden gelegen in en rondom de Randstad is het waarschijnlijk, dat ze in ieder geval blijven groeien, aangezien ze ook op basis van de ondergrens blijven groeien in de toekomst. Terwijl volgens de prognose krimp vooral zal optreden bij diverse gebieden aan de oostgrens van Nederland en Zeeuws-Vlaanderen, kunnen volgens de ondergrens daarnaast ook bijna alle andere gebieden aan de oostgrens beduidend gaan krimpen. Volgens de bovengrens bestaat echter de mogelijkheid dat vrijwel alle COROP-gebieden sterk tot zeer sterk gaan groeien in de toekomst. Toch zullen volgens de bovengrens nog steeds de meeste regio's aan de oostgrens van Nederland en Zeeuws-Vlaanderen gaan krimpen in de toekomst.

8.1.1 Bevolkingsgroei tussen 2015 en 2040 per COROP-gebied, prognose en onder- en bovengrens 67%-prognose-interval

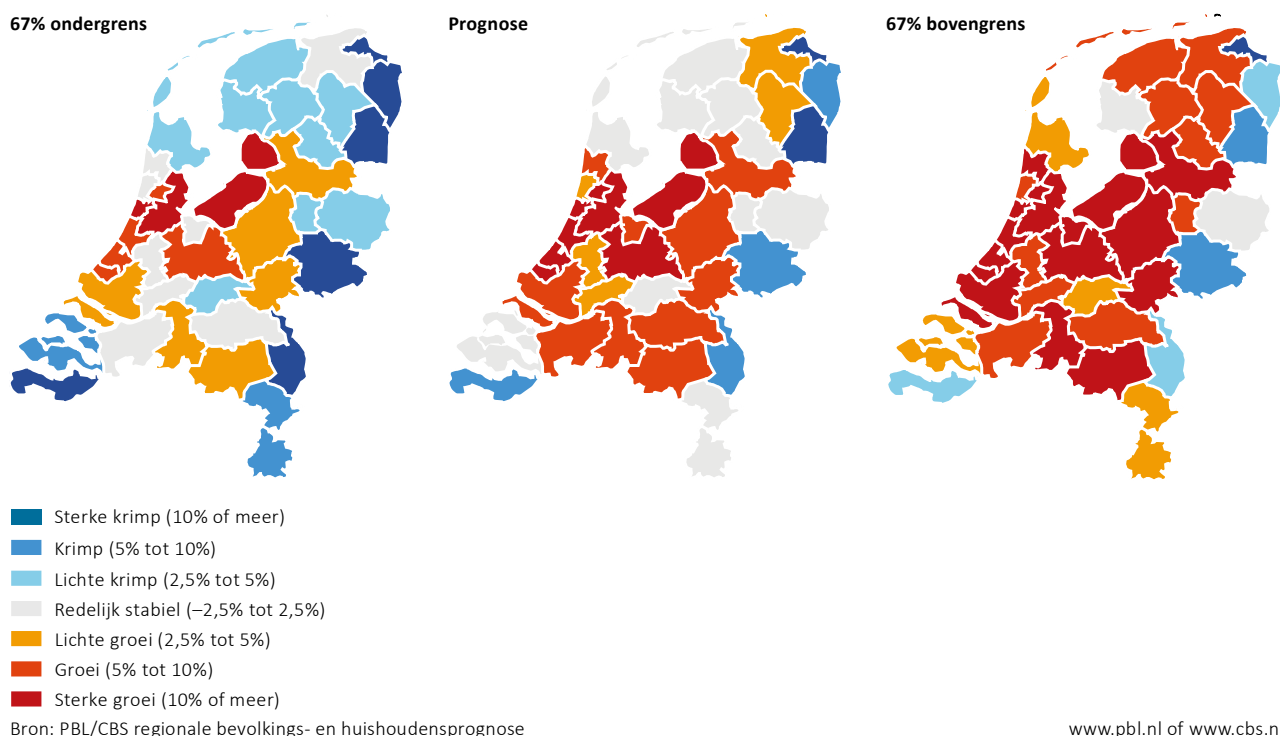

Grafiek 8.1.2 geeft voor de vier grote gemeenten een beeld van de ontwikkeling van het inwonertal volgens de ondergrens en de bovengrens van het 67%-prognose-interval. In 2030 zal Amsterdam volgens de prognose 970 duizend inwoners tellen; bij een minder snelle groei van de bevolking zal dit uitkomen op 920 duizend en bij een veel snellere groei volgens de bovengrens op 1,02 miljoen. Volgens de ondergrens zal Amsterdam in 2040 de grens van een miljoen inwoners niet halen, terwijl volgens de prognose en de bovengrens het inwonertal hier ruim overheen zal gaan. In 2040 komt de bandbreedte van de twee varianten

opgeteld, omdat de bovengrens bij de ene gemeente niet altijd hoeft samen te gaan met de bovengrens bij een andere gemeente. Hetzelfde geldt overigens voor de optelling van COROP-gebieden naar provincies. Zo is bijvoorbeeld het 67%-prognose-interval voor het verwachte inwonertal in de provincie Noord Holland kleiner dan de som van de prognose-intervallen voor de afzonderlijke gemeenten in Noord Holland.

Kaart 8.1.1 geeft een beeld van de bevolkingsgroei tussen 2015 en 2040 voor COROP-gebieden volgens prognose en de onder- en bovengrens van het 67%-prognose-interval. De prognose dient als de meest waarschijnlijke toekomst te worden beschouwd. Voor de meeste COROP-gebieden gelegen in en rondom de Randstad is het waarschijnlijk dat ze in ieder geval blijven groeien, aangezien ze ook op basis van de ondergrens blijven groeien in de toekomst. Terwijl volgens de prognose krimp vooral zal optreden bij diverse gebieden aan de oostgrens van Nederland en Zeeuws-Vlaanderen, kunnen volgens de ondergrens daarnaast ook bijna alle andere gebieden aan de oostgrens beduidend gaan krimpen. Volgens de bovengrens bestaat echter de mogelijkheid dat vrijwel alle COROP-gebieden sterk tot zeer sterk gaan groeien in de toekomst. Toch zullen volgens de bovengrens nog steeds de meeste regio's aan de oostgrens van Nederland en Zeeuws-Vlaanderen gaan krimpen in de toekomst.

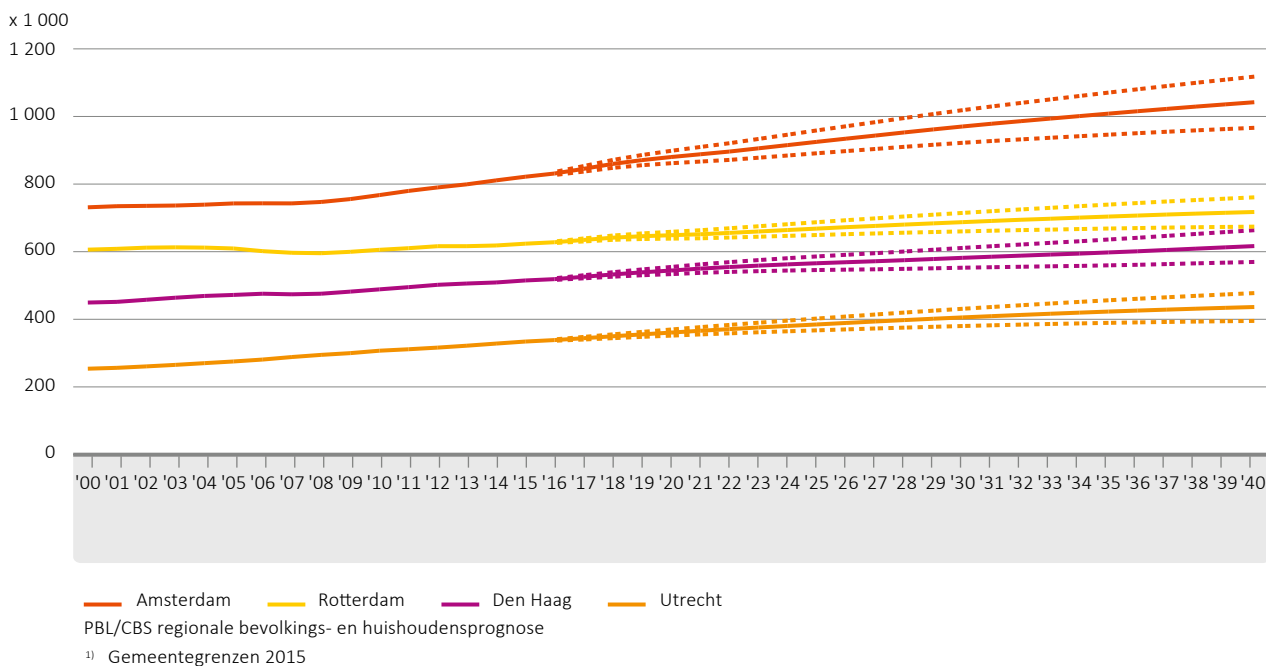
8.1.1 Bevolkingsgroei tussen 2015 en 2040 per COROP-gebied, prognose en onder- en bovengrens 67%-prognose-interval

Grafiek 8.1.2 geeft voor de vier grote gemeenten een beeld van de ontwikkeling van het inwonertal volgens de ondergrens en de bovengrens van het 67%-prognose-interval. In 2030 zal Amsterdam volgens de prognose 970 duizend inwoners tellen; bij een minder snelle groei van de bevolking zal dit uitkomen op 920 duizend en bij een veel snellere groei volgens de bovengrens op 1,02 miljoen. Volgens de ondergrens zal Amsterdam in 2040 de grens van een miljoen inwoners niet halen, terwijl volgens de prognose en de bovengrens het inwonertal hier ruim overheen zal gaan. In 2040 komt de bandbreedte van de twee varianten

uit op 13 procent van de bevolking in dat jaar, hetgeen in absolute aantallen op ongeveer 135 duizend inwoners neerkomt. Een soortgelijk percentage geldt voor Rotterdam en Utrecht. Voor Den Haag is de bandbreedte, en dus de onzekerheidsmarge, groter met 18 procent. Voor alle vier de steden geldt dat de onzekerheid in het inwonertal vooral wordt veroorzaakt door de twee componenten buitenlandse migratie en de binnenlandse verhuizingen. Voor Utrecht speelt de buitenlandse migratie een wat kleinere rol en voor Den Haag juist een grotere rol.

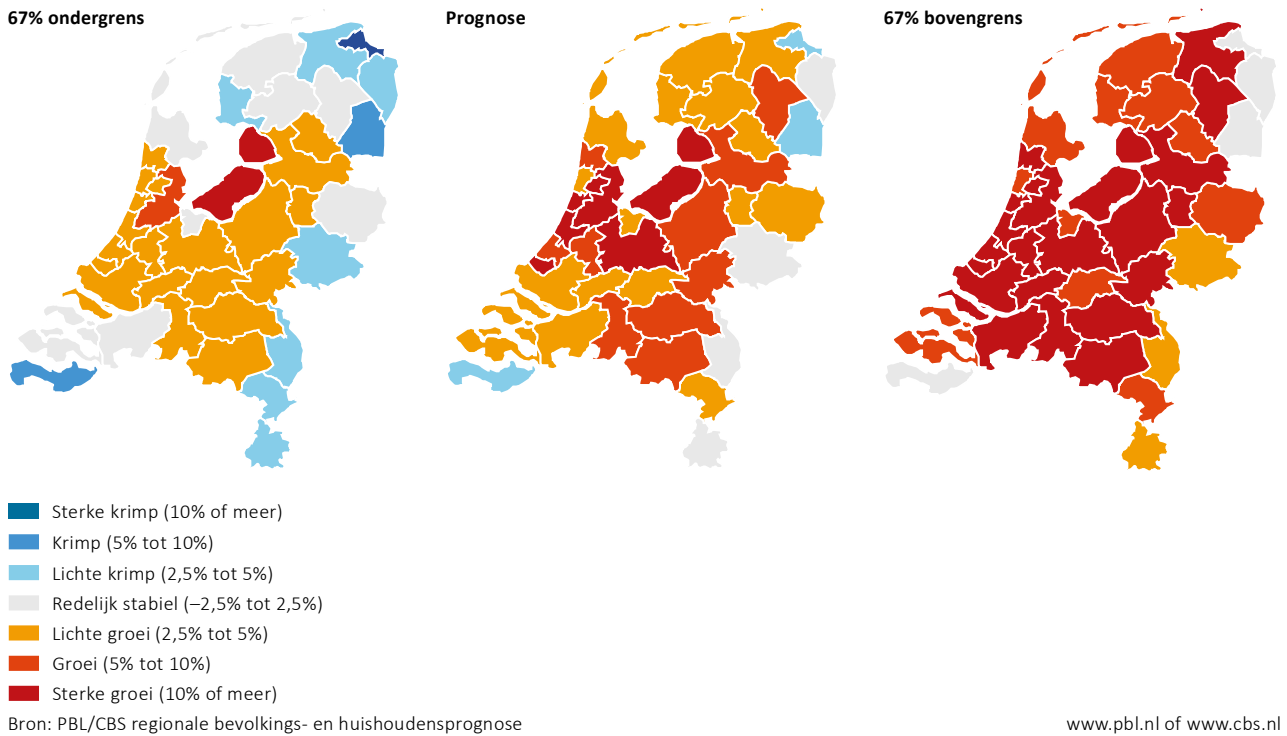
8.1.2 Ontwikkeling van het inwonertal van de vier grote gemeenten¹ volgens de prognose en de 67%-prognose-intervallen

8.2 Onzekerheid over de ontwikkeling van het aantal huishoudens

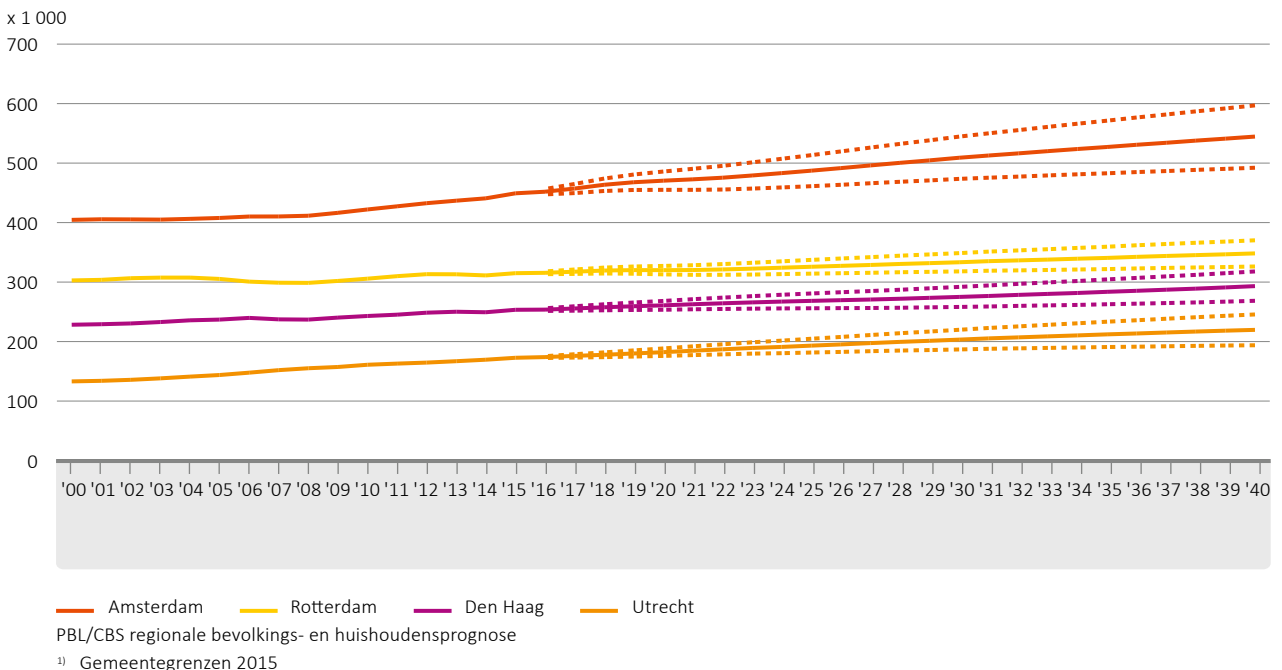
Grafiek 8.2.1 geeft een kaartbeeld van de ontwikkeling van het aantal huishoudens tussen 2015 en 2040 voor COROP-gebieden volgens de prognose en de onder- en bovengrens van het 67%-prognose-interval. Voor de meerderheid van de COROP-gebieden is het waarschijnlijk dat het aantal huishoudens in ieder geval zal toenemen, aangezien ook op basis van de ondergrens een toename in de toekomst wordt verwacht. Deze COROP-gebieden liggen vooral in en rondom de Randstad. Terwijl volgens de prognose een afname van het aantal huishoudens slechts in drie gebieden zal optreden, lopen volgens de ondergrens veel meer gebieden de kans geconfronteerd te worden met een afname. Dit betreft vrijwel alle gebieden aan de oostgrens van Nederland. Volgens de bovengrens bestaat de kans op een toename van het aantal huishoudens vrijwel overal in Nederland. Enkele uitzonderingen zijn Zeeuws-Vlaanderen, oostelijk Groningen en Drenthe waar het aantal huishoudens op zijn gunstigst stabiel zal blijven.

8.2.1 Ontwikkeling van het aantal huishoudens tussen 2015 en 2040 per COROP-regio, prognose en onder- en bovengrens 67 procent prognose-interval

Grafiek 8.2.2 geeft voor de vier grote gemeenten een beeld van de onzekerheid in het aantal huishoudens in de periode tot 2040. In 2040 bedraagt het verschil tussen de onder- en bovengrens van het 67%-prognose-interval voor Amsterdam ongeveer 100 duizend huishoudens. Dit betekent dat bij de woningbouwprogrammering het verstandig is om met deze marge rekening te houden. Voor de andere drie grote gemeenten is de absolute marge tussen de onder- en bovengrens beduidend kleiner.

8.2.2 Ontwikkeling van het aantal huishoudens van de vier grote gemeenten¹ volgens de prognose en de 67%-prognose-intervallen

Literatuur

Beer, J. de en M. Alders, 1999a, Stochastische bevolkingsprognose. Bevolkingstrends, oktober 1999, CBS, Den Haag/Heerlen, 10–17.

Beer, J. de en M. Alders, 1999b, Onzekerheidsmarges voor geboorte, sterfte en migratie. Bevolkingstrends, oktober 1999, CBS, Den Haag/Heerlen, 18–27.

Beer, J. de, 2012, Crisis in de economie, crisis in relatie- en gezinsvorming? Bevolkingstrends, 12 november 2012. CBS, Den Haag/Heerlen.

Beets, G., F. van Dam, A. de Jong en D. Manting (redactie), 2015: De stad, magneet, roltrap en spons; Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.

Beets, G. en A. de Jong, 2015, Bevolkingsgroei in stad, groeikern en ommeland. In: Beets, G., F. van Dam, A. de Jong en D. Manting (red.): De stad, magneet, roltrap en spons; Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag. 36–51.

Booi, H., A. Smits, M. Hendriks en D. Stojmenovska, 2015, Wonen in de regio Amsterdam. Gemeente Amsterdam, Onderzoek, Informatie en Statistiek.

Bloot, F., 2013, Bevolkingsgroei grote steden vooral dankzij VINEX-wijken, CBS-webmagazine, 14 juni 2013.

Boterman, W.R., L. Karsten en S. Musterd, 2010, Gentrifiers settling down? Patterns and trends of residential location of middle-class families in Amsterdam. *Housing Studies*, 25, 693–714.

CBS, 2015a, Immigratie remt bevolkingskrimp in aantal regio's. CBS-nieuwsbericht, 8 juli 2015, Online: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/28/immigratie-remt-bevolkingskrimp-in-aantal-regio-s>.

CBS, 2015b, Minder jongeren verhuisd naar universiteitssteden. CBS-nieuwsbericht, 11 december 2015, Online: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/50/minder-jongeren-verhuisd-naar-universiteitssteden>

CBS, 2016a, Meer jonge gezinnen verlaten de stad. CBS-nieuwsbericht, 9 juni 2016, Online: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/23/meer-jonge-gezinnen-verlaten-de-stad>.

CBS, 2016b, Vinex-wijken zijn relatie rijk en kinderrijk. CBS-nieuwsbericht, 25 juni 2016, Online: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/25/vinex-wijken-zijn-relatief-rijk-en-kinderrijk>.

CBS, 2016c, Meer mensen vertrekken uit grote stad. CBS-nieuwsbericht, 22 februari 2016, Online: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/08/meer-mensen-vertrekken-uit-grote-stad>.

CPB en PBL, 2015, Toekomstverkenning Welvaart en Leefomgeving. Regionale ontwikkelingen en verstedelijking; Achtergronddocument. Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.; Online: <http://www.wlo2015.nl/wp-content/uploads/pbl-2016-wlo-achtergronddocument-regionale-ontwikkelingen-en-verstedelijking-1773.pdf>.

Dam, F. van en L. Hofman, 2015, Groeikernen: een nieuw demografisch perspectief. In: Beets, G, F. van Dam, A. de Jong en D. Manting (red.): De stad, magneet, roltrap en spons; Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag, 96–105.

Duin, C. van en L. Stoeldraijer, 2014, Bevolkingsprognose 2014–2060: groei door migratie. Bevolkingstrends, december 2014, CBS, Den Haag/Heerlen.

Duin, C. van, L. Stoeldraijer, H. Nicolaas, J. Ooijevaar en A. Sprangers, 2015, Kernprognose 2015–2060: hoge bevolkingsgroei op korte termijn. Bevolkingstrends, december 2015, CBS, Den Haag/Heerlen.

Duin, C. van, L. Stoeldraijer, D. van Roon en C. Harmsen, 2016, Huishoudensprognose 2015–2060: jongeren en ouderen langer thuis. Bevolkingstrends, mei 2016, CBS, Den Haag/Heerlen.

Elshof, H. en L. van Wissen, 2014, Basisscholen Noord-Nederland onder druk. Demos, jaargang 30, nummer 7, 4–7.

Glaeser, E.L., 2011, Triumph of the City; How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier, Penguin Group, USA.

Groot, H. de, G. Marlet, C. Teulings en W. Vermeulen, 2010, Stad en land. CPB, Den Haag.

Haartsen, T. en L. van Wissen, 2012, Causes and consequences of regional population decline for primary schools. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 103(4), 487–496.

Huis, M. van en H. Nicolaas, 2000, Binnenlands verhuisgedrag van allochtonen. Maandstatistiek van de Bevolking, 48(3), 36–45.

Jong, A. de, M. Alders, P. Feijten, P. Visser, I. Deerenberg, M. van Huis en D. Leering, 2005, Achtergronden en veronderstellingen bij het model PEARL. NAI Uitgevers, Rotterdam.

Jong, A. de, P. Feijten, C. de Groot, C. Harmsen, M. van Huis en F. Vernooij, 2007, Regionale huishoudensdynamiek. NAI Uitgevers, Rotterdam.

Jong, A. de, R. Bontekoning en F. van Dam, 2015a, De stad als roltrap, in: De stad: magneet, roltrap en spons; bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Den Haag, Planbureau voor de Leefomgeving, 74–85.

Jong, A. de, J. Vriens en G. Beets, 2015b, Eindhoven. In: Beets, G, F. van Dam, A. de Jong en D. Manting (red.): De stad, magneet, roltrap en spons; Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Den Haag, Planbureau voor de Leefomgeving, 196–204.

Karsten L., 2003, Family gentrifiers: challenging the city as a place simultaneously to build a career and raise children. Urban Studies 40(12), 2573–2584.

- Kooiman, N., 2015, Ruim een op de drie gemeenten is sinds 2010 gekrompen, Bevolkingstrends, december 2015, CBS, Den Haag/Heerlen.
- Kooiman, N., 2016, Invloed van binnenlandse verhuizingen op de regionale spreiding van vergrijzing: 1995–2015. Bevolkingstrends, juli 2016, CBS: Den Haag/Heerlen.
- Loke, R. en A. de Jong, 2013, Regionale verschillen in sterfte verklaard. Bevolkingstrends, februari 2013, CBS, Den Haag/Heerlen.
- Loke, R. en A. de Jong, 2015, Verbeterd schattingsmodel voor korte afstandsmigratie in het regionaal prognosemodel PEARL. Den Haag, Planbureau voor de Leefomgeving, Online: http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/pbl-2012_Verbeterd-schattingsmodel-voor-korte-afstandsmigratie-in-het-regionaal-prognosemodel-PEARL.pdf
- Manting, D. en M. ter Veer, 2012, Bevolkingsgroei in de grote steden. Demos, maart 2012.
- Manting, D. en C. Huisman, 2013, Binnenlandse verhuispatronen van jongeren en stedelijke bevolkingsgroei. Rooilijn 44, 420–428.
- Manting, D. en C. Huisman, 2015, De stad als magneet. In: Beets, G, F. van Dam, A. de Jong en D. Manting (red.): De stad, magneet, roltrap en spons; Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Den Haag, Planbureau voor de Leefomgeving, 64–73.
- Manting, D. en F. van Dam, 2015, Demografische ontwikkeling in stedelijke regio's. In: Beets, G, F. van Dam, A. de Jong en D. Manting (red.): De stad, magneet, roltrap en spons; Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Den Haag, Planbureau voor de Leefomgeving, 19–33.
- Middelkoop, M. van en A. de Jong, 2009, Regionale verschillen in vruchtbaarheid verklaard. Bevolkingstrends, 4e kwartaal 2009, CBS, Den Haag/Heerlen, 63–70.
- PBL, 2016, Regionale bevolkingsprognose: <http://www.pbl.nl/themasites/regionale-bevolkingsprognose>
- Raspe, O., S. Groot, S. Boschman, P. Beckers, B. Sleutjens, W. Boterman en G. van Gessel, 2014, Buitenlandse kenniswerkers in Nederland, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving in samenwerking met CBS, OTB TU Delft, RU en UVA.
- Rambharos, N. en G. Beets, 2015, Groningen, in: De stad: magneet, roltrap en spons; bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving, 206–211.
- Roelofsen, W., 2015, Almere. In: Beets, G, F. van Dam, A. de Jong en D. Manting (red.): De stad, magneet, roltrap en spons; Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving, 154–164.
- Sluiters, N. en F. van der Linden, 2010, Verhuisgedrag van vluchtelingen. Bevolkingstrends, 1e kwartaal 2010, CBS, Den Haag/Heerlen.

Smits, A., W. Konter en J. Jansen, 2015, Amsterdam. In: Beets, G, F. van Dam, A. de Jong en D. Manting (red.): De stad, magneet, roltrap en spons; Bevolkingsontwikkelingen in stad en stadsgewest. Den Haag, Planbureau voor de Leefomgeving, 138–152.

Stoeldraijer, L. , 2014, Jongeren blijven langer thuis wonen. Bevolkingstrends, juni 2014. CBS, Den Haag/Heerlen.

TU Delft, 2016, Nieuwbouwmakkt koopwoningen blijft achter bij ontwikkelingen in bestaande voorraad: <http://www.bk.tudelft.nl/nl/over-faculteit/afdelingen/otb-onderzoek-voor-de-gebouwde-omgeving/actueel/laatste-nieuws/artikel/detail/nieuwbouwmakkt-koopwoningen-blijft-achter-bij-ontwikkelingen-in-bestaande-voorraad/>

Vermeulen, W., C. Teuling, G. Marlet en H. de Groot, 2016, Groei en krimp; waar moeten we bouwen – en waar vooral niet? Nijmegen, VOC.

Weterings, A en G. van Gessel-Dabekausen, 2015, Arbeidsmarkt zonder grenzen. Tijdschrift van het Steunpunt WSE, 25(4), 64–72. Leuven, Steunpunt Werk en Sociale Economie/ Uitgeverij Acco.

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2015–2016	2015 tot en met 2016
2015/2016	Het gemiddelde over de jaren 2015 tot en met 2016
2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2015 en eindigend in 2016
2013/'14–2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2013/'14 tot en met 2015/'16

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever
Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress
CCN Creatie, Den Haag

Ontwerp
Edenspiekermann

Inlichtingen
Tel. 088 570 7070
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2016.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.